

Mødet den 7^{de} Mai.

Herr Prof. Dr. Theol. C. E. Scharling fortsatte sin Udsigt over de nyeste videnskabelige Forhandlinger om den apostoliske Tidsalders christelige Literatur.

I en tidligere Afhandling (*Bidrag til Apokalypsens videnskabelige Fortolkning*), indrykket i *10de Bind af Theologisk Tidsskrift*, har jeg havt Leilighed til at meddele nærmere Oplysning om de theologiske Undersøgelser, som vare blevne anstillede om *den johanneiske Apokalypse* navnlig i Tidsrummet fra 1828, da den Ewaldske Commentar saae Lyset, indtil 1846, da den ovennævnte Afhandling blev udarbejdet. Til denne være det mig tilladt at henvise som Indledning*) for de følgende Bemærkninger, hvis Bestemmelse nærmest er at belyse Kritikens Stilling til det ommeldte bibelske Skrift i *det sidste Decennium*.

Mellem de Forhandlinger, som sluttede med den ovenfor angivne Tid, og den, hvilken vi her ville betragte, falder Aaret 1848. Ikke uden Grund bringer jeg dette Datum i Erindring: man vil nemlig, efter den Forbindelse, hvori Livet og Literaturen staae til hinanden, derved allerede i Forveien være forberedt paa at see Betragtninger og Anskuelser vende tilbage, som staae i den besynderligste Modsætning til de Resultater, i hvilke den videnskabelige Forskning i den nærmest foregaaende Tid troede at have vundet faste Punkter, der for Fremtiden ikke ventedes mere at blive satte under Spørgsmaal. Man vil overhovedet ved at gjenkalde sig de store Omvæltninger, som have tildraget sig siden hiint Tidspunkt, ikke forbauses over det

*) Ogsaa i to andre Afhandlinger: »Om de Spor, der findes i den ældste romerske Keiserhistorie til en politisk Indflydelse og Benyttelse af den jødiske Messiasforventning«, *Theol. Tidsskr.* 12te B. S. 297 ff., og: »Om de Sibyllinske Bøger«, *Nyt theol. Tidsskr.* 2det B. S. 1 ff., har jeg meddeelt adskillige Oplysninger, til hvilke jeg ønsker at henvise Læserne af de foreliggende Blade.

store Omsving i Betragtningen af et enkelt Skrift, der altid har havt saa eiendommelig en Betydning, at Forholdet til samme har kunnet tjene som Bidrag til at karakterisere Retningen af en Tidsalders almindelige Tænkemaade og aandelige Stemning. Hvad der levede og overhovedet rørte sig i Aandens store og omfattende Aabenbaringsformer, Stat og Kirke, Videnskab og Kunst, det kunde nemlig ikke andet end gjentage sig i mindre, men ligesaa kjendelige Træk paa et lidet Omraade af Litteraturen, hvor der forhandlede om Anliggender, der middelbart eller umiddelbart berøre alle vigtige Punkter, som nogensinde sysselsatte Menneskenes dybere Eftertanke. Endogsaa uden Hensyn til Beskaffenheden og Værdien af den nyeste Tids Betragtninger, Udlægninger, Anvendelser af Johannes' Apokalypse, er det derfor allerede af Betydning, at dette Skrift, der gennem Aarhundredernes Løb snart har været Gjenstand for den høieste Ærefrygt, snart er blevet behandlet med Foragt og Ligegyldighed, snart blevet forfulgt med en Fanatisme, der var ikke mindre lidenskabelig end den Forkjærlighed, som stundom blev viist det paa de andre Aabenbaringsdocumenters Bekostning, atter har tildraget sig en fornyet Opmærksomhed, atter er blevet Gjenstand for Lærdes og Læges Spørgsmaal og ivrige Forskning, saa at dets hemmelighedsfulde Indhold atter fra flere Sider forkyndes nu endelig at være opladt. Thi skjøndt den sidste Forsikkring allerede blev hørt mange Gange tidligere og dog kun viste sig at være en Skuffelse, og skjøndt det ikke synes noget gunstigt Tegn for Rigtigheden af den nyeste Tids Udlægninger af Johannes' Aabenbaring, at disse findes tildeels at være ligesaa afvigende som nogensinde tidligere, ligger dog i den tilbagevendte Opmærksomhed for et Værk af væsenligt eschatologisk Indhold et Vidnesbyrd om, at der fra flere Sider er vaagnet en ny Interesse for Betragtninger, som aldrig ganske afvises og skydes tilside uden i Forbindelse med større eller mindre Ligegyldighed for Aandens høiere og evige Anliggender. Heller ikke udelukker Uenigheden om en Gjenstands rigtige

Betragtning Muligheden af, at det omtvistede Problems Løsning dog allerede kan være bleven funden, om den endogsaa endnu ikke er bleven almindeligen anerkjendt, fordi den af Mange vedbliver at søges, hvor den ikke er at finde.*) — Ogsaa maa den atter opvaagnede Stræben efter at samle og udfinde Alt, hvad der kan tjene til at oplyse Apokalypsens Oprindelse, Hensigt, Indhold — betragtet endog blot som literairhistorisk Monument — tale til Gunst for en nyere Tids dybere videnskabelige Sands. Thi en Bog, der har havt den Indflydelse og Betydning i Kirkens og Verdens Historie som Johannis Aabenbaring, kan Historikeren og Philosophen ligesaalidt som Theologen**) unddrage sin Opmærksomhed og Interesse, saameget mindre som den med alle sine Førgjængere og Efterfølgere

*) Dersom man endogsaa maa finde *Reuss's Forsikkring (Hist. de la Théol. chrétienne au siècle apostol. I, p. 314)*: «Nous affirmons hardiment et en parfaite connaissance de cause que l'étude de ce livre ne présenterait absolument aucune chance d'erreur si les préjugés quelquefois inconcevables et souvent ridicules des théologiens de tous les âges ne l'avaient parsemée d'entraves et hérissée de difficultés qui, aujourd'hui encore, effrayent et arrêtent la plupart des lecteurs. *Sans ces préjugés l'Apocalypse serait le livre le plus simple, le plus transparent qui ait jamais été écrit par un prophète*»; noget vel dristig med Hensyn til mange Enkeltheder i Apokalypsen, hvis Udtydning er dunkel og tvivlsom, tør man dog paastaae, at i det Hele er dette Skriffs Fortolkning skreden saavidt frem, at for Fremtiden bør Erklæringen om dets absolute Uforstaaelighed ligesaalidt finde Tiltro, som der bør tages Hensyn til en Mængde af de urimelige Fortolkninger, paa hvis Forsvar og Gjendrivelse der forhen er spildt saa megen Tid og Flid.

**) For Theologen gjælder specielt det, hvorpaa *Uhlhorn (Jahrb. d. deutsche Theol. III, 1858, S. 530)* gjør opmærksom: «Es gewinnt den Anschein, als sei den eschatologischen Fragen in der Theologie der nächsten Zeit eine bedeutende Rolle vorbehalten» Saaledes gjælder det navnlig om Kirkehistoriens første Periode, hvis Vigtighed er indlysende af sig selv, at dens rigtige Opfattelse og Fremstilling kun vil lykkes, naar den strax anskues med Henblik paa Totaludviklingen, og det ikke blot paa den Udvikling, der allerede nu er bleven historisk, men ogsaa paa Fuldstændelsen, saaledes som den er bleven forudsagt i Skriften. Kun af Enden lader Begyndelsen sig forstaae; kun saaledes kan den Opgave løses: at fatte Under og Historie i en Eenhed.

danner en Klasse for sig i Literaturen, hvis psykologiske Udspring og historiske Foranledning det er ikke mindre vigtigt at efterspore, end det er lærerigt ved deres indbyrdes Sammenligning at føres til rigtigere Indsigt i de enkelte apokalyptiske Produktioners Grundtanke, Composition og Oeconomie.

Virkelig har navnlig i sidstnævnte Henseende den nyeste Tids videnskabelige Forskning indlagt sig Fortjenester, der saameget mere bør værdiges Aerkjendelse, som disse Undersøgelser have været forbundne med Vanskeligheder, til hvis Overvindelse der fordredes mere end almindelig Flid, Lærdom, Skarpsindighed og Udholdenhed. Allerede Opsøgelsen af de fornødne Materialier samt den kritiske og exegetiske Behandling af de tildeels i sjældne og vanskelige Tungemaal opbevarede Oldtidsmonumenter har krævet en Forening af mange Lærdes samvirkende Kræfter, som dog i flere Henseender endnu kun vare tilstrækkelige til Udførelse af Forarbejder, hvis frugtbare Anvendelse maa ventes af Fremtidens fortsatte Anstrængelser. Medens Apokalypsens ældre Fortolkere nærmest indskrænkede sig til at oplyse dette nytestamentiske Skrift af det Gl. Test.s, navnlig Daniels og Ezechiels Prophetier, er man ved *Bleeks, Lawrences, Hoffmanns, Ewalds, Lückes, Gfrörers, Friedliebs, Köstlins, Dillmanns, Hilgenfelds* og mange andre Lærdes Forskninger og Undersøgelser af *de Sibyllinske Orakler, Henochs Bog, 4de Esræ Bog**, *Jesaie Himmelfart og Syn, de tolv Patriarchers Testament, Hermæ Pastor* og andre Oldskrifter, hvis Indhold og Tendents ere af lignende Art som den johanneiske Apokalypse, bleven fortroligere med det sidstnævnte Skrifts eien-

*) Ifølge Hilgenfelds *Die jüdische Apokalyptik in ihrer geschichtlichen Entwicklung* (Jena 1857), det nyeste Værk over denne Gjenstand (s. N. Theol. Tidsskr. 8de B. S. 273), er *3die Sibyllinske Bog* forfattet af en alexandrinsk Jøde 142—137 før Chr.; — *Henochs Bog* ved Makkabæeren Alexander Jannæus's Tid 98 før Chr., — overarbejdet (c. 17—19, c. 37—71, c. 106—108) i Tiden mellem Saturnin og Marcion; *4de Esræ Bog* fører sine Syner ned til A. 31 f. Chr.

dommelige Charakteer og Fremstilling. Dersom endogsaa hine pseudepigraphiske apokalyptiske Produktioner ved deres senere Interpolationer og Omarbejdelser — under synlig Indflydelse af Johannes' Apokalypse — paa mange Maader ikke umiddelbart kunne skjænke de Oplysninger, som de vilde være istand til, dersom man besad dem i deres oprindelige Integritet (f. Ex. om de jødiske Messiaëforventninger før Christus etc.), frembyde de dog Analogier og Tilknytningspunkter saavel for Fremstillingen i Apokalypsen overhovedet som for mange Enkeltheder i samme. Selv i det Tilfælde — hvad der forresten ikke har stadfæstet sig ved grundigere Undersøgelse — at alle hine og endnu flere apokalyptiske Skrifter skulde være yngre end Apokalypsen (i nyeste Tid har *Weisse**) jo ikke blot villet henføre *Henochs Bog*, men ogsaa den blandt det Gamle Testaments Apocrypher optagne *Salomons Viisdom* til den christelige Tids Productioner), vilde de dog ikke destomindre afgive Vidnesbyrd om Trangen og Tilbøieligheden til Fremstillingen af det theokratiske Haab: Messiaërigets Fremtid og Fuldendelse, i lignende Skikkelse og Form som den, hvori Johannes' Apokalypse er udført. Man har af hine Skrifter lært, at Apokalypsen ikke staaer som et isoleret Phænomen; lært at indsee, hvorledes det kunde være muligt og naturligt, at der i Samlingen af Urchristendommens Monumenter ogsaa fandtes et Skrift, som repræsenterede en Side af den religiøse Aands Productivitet, som med en psykologisk Nødvendighed gjentog sig til alle Tider, hvor det religiøse Liv yttrede sig med usædvanlig Inderlighed og Kraft; man har lært rigtigere at forstaae og fortolke et Skrift, hvis Bestemmelse ikke var at begrunde Dogmet om Christi Parusie og Gudsrigets Fuldendelse som Læresætning, men som, med Dogmet til Forudsætning, gik ud paa at anskueliggjøre og udfolde sammes Indhold som Gjenstand for det christelige Haab; og man har vun-

*) Die Evangelienfrage in ihrem gegenwärtigen Stadium, Leipzig 1856, S. 206 ff. 215 ff.

det en rigtigere Indsigt i at vurdere et Værk, der ved sin hele Composition, ved Symmetrien og den kunstneriske Forbindelse af de enkelte Visioner, ved Afvexling af Standpunkter, Billeder og Symboler allerede i reen æsthetisk og literair Henseende indtager en normal Plads i den apokalyptiske Literatur.

Belysningen af det sidstnævnte Moment har ikke været uden Betydning i Apokalypsens nyere Historie. Til en Tid, hvor pietistiske og andre phantastiske og taabelige Udlægninger af de apokalyptiske Visioner havde fremkaldt en *Oeders* og *Semlers* tildeels ligesaa urimelige Polemik mod den johanneiske Apokalypse, blev det *Herders*, *Hartwigs**) og *Eichhorns* Fortjeneste at udrive dette Skrift fra ufortjent Tilsidesættelse navnlig ved at henvende en Opmærksomhed paa dets digteriske og æsthetiske Værd, som ogsaa har retfærdiggjort sig ved fortsatte nyere Undersøgelser, hvor man ikke var saa indskrænket at ville bedømme et Værk, der har alle en orientalsk Digtningens Eienommeligheder, efter Maalestokken for den græske eller romantiske Poesies Frembringelser**). Men ligesom i sin Tid Hartwig

*) Paa denne Forfatters (anonymt udgivne) »Apologie der Apokalypse wider falschen Tadel und falsches Lob I—IV, Chemnitz 1780—83», blev jeg egentlig først ret opmærksom ved en leilighedsviis fremsat Ytring af *Twisten*, som i sine *Vorles. über die Dogmatik, 1ster Theil, S. 443*, i en Anmærkning, hvor han citerer dette Skrift, betegner det som »eine der trefflichsten Schriften über dieses merkwürdige Buch» — en Dom, jeg ved nøiere Bekjendtskab dermed ogsaa har fundet fuldkommen begrundet, om endogsaa Meget deri nu maa betragtes som forældet.

**») »Als *poetisches Werk* hat die Apokalypse alle Schönheiten und alle Fehler morgenländischer Dichtung. Sie kennt weder die plastische Strenge der griechischen noch die warme Anmuth der romantischen Poesie. Es ist der brennende Hauch des Ostens, der ihre Bilder belebt; eine üppige Phantasie opfert die Schönheit der Kühnheit und spricht allem Verhältnisse Hohn; das menschlich - ansprechende weicht dem gigantisch-abstossenden. Eine Flut von Metaphern, eine ununterbrochene Geburt von abstrakten Ideen zu persönlichen Figuren belebt unheimlich und grauenhaft, gleich einer phantastischen Auferstehungsscene, diese seltsame Schöpfungen. Dabei ist keine Beschreibung anschaulich und fasslich; die Umrisse der Bilder zerfließen und verschwimmen in beweglichen Linien trotz dem gänzlichen Mangel an Feinheit in dem Stoff

og Eichhorn ved deres Bestræbelse for at fremstille Apokalypsen som et *Drama* snarere svækkede end understøttede det gunstige Lys, hvori de vilde fremstille Bogens Fortrin som literairt Product, medens Eichhorns eensidige Betragtning fra denne Side røbede en fuldkommen Miskjendelse af den urchristelige Literaturs Udspring og Foranledning, saaledes maatte den altfor udvortes og mechaniske Maade, hvorpaa i vore Dage f. Ex. *Züllig**) bestræbte sig for at anskueliggjøre Apokalypsens Kunstform ved Efterviisningen af en i alle mulige Forhold udført Schematisme og Paapegelsen af alskens skjulte Allusioner og kunstigen udtænkte Gaader i Apokalyptikerens Fremstilling, ikke mindre virke uheldigen for en rigtig og værdig Opfattelse af det omhandlede Værks Oprindelse og Composition. Jo næiere man nemlig betragter den apostoliske Tid, dens Forhold og Virksomhed, destomere overbeviser man sig om, at den hele apostoliske og ældste christelige Literatur er et Værk af aldeles praktisk Art, fremkaldt af Øieblikkets Trang, uden al literair Interesse i og for sig; det er Sagen selv, det praktiske Formaal, der bevæger Forfatterne til at gribe Pennen; Formen er den, der umiddelbart fremstiller sig; alle litteraire Gaver ere underordnede Opbyggelsens, Belæringens, Trøstens, Opmuntringens, Formaningens Øiemed**). I samme Forhold derfor, som den Veiledning, der gaaer ud paa at bringe Apokalypsens Læsere til Bevidsthed og Anskuelighed om, hvad der har betinget Forfatterens Fremstilling, overveiende bestræber sig for at føre Skriftens Kunstform tilbage til æsthetiske Theorier eller til rab-

ihres Gewandes, und jeder Versuch sie mit Hilfe des Pinsels aus dem Gebiete des geistigen Begreifens, dem sie allein verbleiben müssen, herüberzuziehen in das des sinnlichen Schauens, hat nie anderes als groteske Zwittergebilde hervorgebracht«. *Reuss*, *Gesch. d. H. Schr.* § 160.

*) *Johannes, des Gottbesprochenen eschatologische Gesichte, genannt die Apokalypse, übersetzt, auf ihre Kunstform zurückgeführt &c.* 1ster Th. 1834, 2ter Th. 1840 — slg. den panegyriske Recension af Zülligs Værk ved *Gfrörer* i *Theol. Stud. u. Krit.* 1842, 3tes H. S. 797 ff.

**) See *F. Lücke*, *Einl. in die Offenb.* II. 374 &c.

binsk og kabbalistisk Gaadespil, i samme Grad vil den gjøre det usandsynligt, at Apokalypsen er forfattet til en Tid, hvor der førtes en Kamp mellem de vældigste og største Modsætninger i Verden, af en Apostel*) eller af nogen i en Kreds, hvis Mission havde en langt større og vigtigere Opgave end at finde paa nye Former i Poesien eller at udføre literaire Kunststykker.

Heller ikke vil Apokalypsen som digterisk, end sige som religiøs-inspireret Skrift vinde i Anseelse ved en Forestilling om dens Conception, hvorved de Ideer, der anskueliggjøres i dens billedlige Fremstilling og symbolske Former, først tænkes at have præexisteret in abstracto hos Forfatteren og derefter at være blevne iførte disse som et Klædebon; medens Form og Udtryk her ligesom ved al høiere aandelig Production dog snarere maa tænkes som det Legeme, i hvilket Ideen fødtes. Hvad derimod angaaer hiin Schematisme, hiin Ordning og Gruppering efter Tal og arithmetiske Forhold, som lader sig efterwise i Apokalypsens Anlæg og Udførelse, da er den vistnok for iøinefaldende til, at Forfatteren kan have været sig den ubevidst; men paa den anden Side ingenlunde saa smaaligen beregnet, som det ved en stundom altfor sindrig og derfor smagløs og urigtig Analyse kan faae Udseende af. Som bekjendt bliver, efterat Bogens praktiske Anvendelse paa en aandrig og hensigtsmæssig Maade strax i Begyndelsescapitlerne er angiven i de *syv* Sendebreve til lilleasiatiske Menigheder (Cap. II og III), den hele Aabenbaringsproces, saaledes som den udvikler sig af den himmelske Fremtidsbog (V, 1) fremstillet i tregange syv Momenter. Efter Aabningen af Fremtidsbogens *syv Segl* følger det *syv* dobbelte *Basunskrald*, derefter Udgydelsen af *de syv Vredesskaaler*. Syvtallet bliver hvergang fordeelt i *fire* og *tre* indbyrdes tilsam-

*) Derfor have ogsaa blandt Andre de Theologer, som ikke ville anerkjende Apokalypsens johanneiske Authentie (Ewald, Bleek, &c.), været tilbøielige til at overdrive den Kunst og Lærdom, hvorom Apokalypsens Fremstilling skal bære Vidnesbyrd.

menhørende Momenter; efter ethvert *sjette* Moment indtræder en Mellemact; ligesom efter ethvert *syvende* en ny Aabenbaringsact bliver særegent betegnet og forberedt. Med det XVIde Cap. ophører Syvtalssystemet, og Tretallet indtræder som Schema for Afslutningen og Fuldendelsen.

Syvtallet som timelig Udviklingsform bliver ikke blot deelt ulige i 4 og 3, men halveret i $3\frac{1}{2}$. Ved Siden af Syvtallet, der som en Ramme omslutter ikke blot den hele Fremstilling, men ogsaa mange enkelte Grupper (V, 12. VII, 12. VI, 15 etc.), benyttes foruden *Totallet* og *Fürtallet* ligeledes *Ti-* og *Tolv-**tallet*, snart enkelt, snart potenseret (ti Horn XIII, 1. ti Konger XVII, 12. ti Dage II, 10 etc.; tolv Stammer VII, 4, de 144000 VII, 4. XIV, 1; de tolv Grundstene XXI, 14 etc.). Man vil have Uret i at tænke sig denne Schematisme enten som noget reent Vilkaarligt eller som paanødt ved en udvortes Tvang, ved en fra Rabbinskolen modtagen Lov og Regel. Syvtallet havde for Apokalyptikeren en vis indre Nødvendighed, Charakteren af den theokratiske Hellighed som Afbillede af den guddommelige Skaabelses- og Aabenbaringsanordning. Naar det f. Ex. XI, 9. XII, 14 deles i $3\frac{1}{2}$, er dette skeet med Henblik til den prophetiske Angivelse af Ulykkestiden i Dan. VII, 25. IX, 27. Hvad der saaledes tildeels var betinget af den religiøse Tradition, det blev benyttet af Apokalyptikeren som en Ramme og en Begrændsning for Fremstillingen af hans Stof, »som et Net, hvor alle Traade løbe sammen« (*Ewald*), ligesom Versemaal og Riim tjene Digteren til Form og Understøttelse, uden at han gjør sig tydeligt Begnskab for de arithmetiske Forhold, der dog ligeledes kunne eftervises ved senere anstillet kritisk Prøvelse. Endeel af de apokalyptiske Tal have ved deres bestemte Angivelse enten en symbolsk Betydning eller tjene ved Mangfoldigheden af Talforholdene til indre Afvexling, saa at det Symmetriske ikke bliver eensformigt og dødt.*)

*) See *Bossuet* (Par. 1689) til Apok. VII, 4: Ce seul endroit devoit faire

Til Bedømmelse af Apokalypsens Composition hører imidlertid ikke blot Iagttagelsen og den rigtige Vurdering af hiin Skriftets mere udvortes Form. Ikke mindre vigtigt er Hensynet til Apokalypsens Fremstilling i Forhold til det Gamle Testament. Med Undtagelse af, at Apokalyptikeren ved Indledningsbrevene til de syv lilleasiatiske Menigheder Cap. II og III benytter det N. T.s Brevform, slutter forresten det hele Skrift sig saa nøie til det Gamle Testaments Prophetie og Apokalyptik, at Tanker, Billeder, Udtryk heelt igjennem vise tilbage til Forbilleder i hiint, hvilke enten ligefrem gjentages eller omdannes med nogen Forandring: den hele Apokalypse er i en vis Henseende et Udtog af det G. T.s prophetiske Bøger*), (uden at der dog efter Skriftets eiendommelige Natur paaberaabes et eneste Sted som Citation af disse). Nærmest er det vel hos Daniel og Ezechiel, men ogsaa hos Jesaias, Jeremias, Zacharias, Joel, ja selv i Pentateuchen, de historiske Bøger, Psalmerne at vi finde de theokratiske Tanker og Udtryk, hvilke Apokalypsens Forfatter har tilegnet sig, og i hvis Forbindelse og særegne Anvendelse hans

voir, combien se tromperaient ceux, qui voudroient toujours s'imaginer un nombre exact et précis dans les nombres de l'apocalypse. Car faudrait-il croire, qu'il y ait précisément dans chaque tribu douze mille élus, ni plus ni moins, pour composer ce nombre total de cent quarante-quatre mille. *Ce n'est pas par de telles minuties, ni avec cette scrupuleuse petitesse d'esprit*, que les oracles divins doivent être expliqués. *Il faut entendre dans les nombres de l'apocalypse une certaine raison mystique, à laquelle le S. Esprit nous veut rendre attentifs.* Le mystère, qu'il veut ici nous faire entendre, c'est, que le nombre douze sacré dans la synagogue et dans l'Eglise, à cause des douze patriarches et des douze apôtres, se multiplie par lui même, jusqu'à faire douze mille dans chaque tribu, et douze fois douze milles dans tous les tribus ensemble, afin que nous voyons la foi des patriarches et des apôtres multipliée dans leurs successeurs; et dans la solidité d'un nombre si parfaitement carré l'éternelle immutabilité de la vérité de Dieu et de ses promesses. — Nærmere Oplysninger om Apokalypsens Plan, Composition og indre Oeconomie vil man finde hos Lücke, Ewald, de Wette o.A. i de Skrifter, som senere hen skulle blive angivne.

*) «In hunc unum librum coarctatur quidquid in omnibus prophetiis V. T. se singulari quadam emphasi et elegantia commendat.» *Vitringa.*

Skrifts Eiendommelighed maa søges. Denne forsættelige Efterligning og Benyttelse af gammeltestamentlige Forbilleder i Forbindelse med den ovenfor omtalte Schematisme og den Kunst, hvormed saa mangfoldigt et Stof er blevet ordnet og forenet i større og mindre Kredse og Grupper, synes at føre til Antagelsen af, at, om endog Apokalypsen kan have sit første Udspring fra en virkelig Ekstase og overordentlig Henrykkelse (s. I, 10. IV, 2), i Lighed med dem, der omtales at være blevne Petrus (Ap. G. X, 10 f. flg. XI, 5) og Paulus (2 Cor. XII, f. Ap. G. XXII, 17 f.) til Deel, kan Skriftet dog i sin fuldstændige Udførelse, saaledes som det nu foreligger med sit hele rige, complicerede og sindrigt forbundne Indhold ikke udelukkende henføres til en saadan umiddelbar guddommelig Indvirkning, hvorved al menneskelig Virksomhed fra Apokalyptikerens Side skulde have indskrænket sig til den blotte Nedskrivning — en Forestilling, der, hvorofte den end har søgt at gjøre sig gjældende om de bibelske Skrifers Oprindelse overhovedet, dog aldrig har kunnet finde nogen almindelig Billigelse i Kirken.

Som ved sin Form, saaledes bevidner Apokalypsen ogsaa ved sit Indhold, at, om endogsaa dens Forfatter har skrevet under Tilskyndelse og Veiledning af en høiere, guddommelig Indvirkning, der berettigede ham til at erklære sin Bog for prophetisk (XXII, 7. 10. 18. 19) og sig selv for en Prophet (XXII, 9. slg. 1, 9. IV, 2), er hans Værk dog ikke opstaaet uden al naturlig Forbindelse og historisk Sammenhæng.

Hvorledes end de enkelte Visioner, Prophetier og Symboler udlægges og udtydes, den Grundtanke, som fuldkommen klart fremtræder i Apokalypsen, er den prophetiske Idee om det guddommelige Riges Fremtid og Fuldendelse gennem Kamp og Overvindelse af alle fjendtlige Magter. Denne Idee var intet Produkt af fri Digtning, ingen Opfindelse af Apokalypsens Forfatter. Haabet om dens Realisation var for den apostoliske Tids Christne ligesom for alle Christne knyttet til Jesu Christi Person og Virksomhed. Men eiendommelig for hine var den uadskil-

lelige Forbindelse mellem dette Haab og Forestillingen om dets Opfyldelse i den nærmest forestaaende Fremtid ved en ny synlig Aabenbarelse af Christus. Denne Forventning, hvorom Apostlenes Breve indeholde de mangfoldigste og tydeligste Vidnesbyrd (1 Cor. X, 11. XVI, 22. XV, 51. Rom. XIII. 11. 1 Thess. III, 13. IV, 16. 2 Thess. II, 3. Philipp. IV, 6. Hebr. X, 25. Jakob V, 7—9. 1 Petr. IV, 7. 1 Joh. II, 18 etc.) støttede sig til Jesu egne Ord, saaledes som disse opbevaredes og fortolkedes af den ældste Menighed. Endskjøndt den Form, hvori Jesus har omtalt sin Gjenkomst, maaskee paa flere Steder i vore Evangelier er bleven noget forandret under Indflydelse af de evangeliske Skribenters egne Forventninger (— i det Mindste synes derfra den Vanskelighed at hidrøre, som er forbunden med at adskille i Jesu Taler, hvad der skal forstaaes om Jerusalems og hvad der skal forstaaes om Verdens Undergang —), kan det dog ikke omtvives, at han har omtalt sin Gjenkomst og Evangeliets Seir snart som nærforestaaende (Matth. X, 23. XVI, 28. Luc. IX, 27. Marc. IX, 1), snart som efterhaanden udviklende sig (s. Lignelserne om Guds Rige som et Senepskorn, der lidt efter lidt udvikler sig til en stor Væxt, som en Suurdeig, der efterhaanden gjennemsyrer den hele Masse, etc.). Udtrykkeligen havde han afviist Nysgjerrighedens Spørgsmaal om Tid og Time for den Katastrophenes Indtrædelse, da Menneskets Søn skulde aabenbares som Verdensdommer og bringe sin Sag til afgjørende Seir; men han havde dog tillige angivet sine Disciple Tegn og Kjendemerker (Matth. XXIV), hvoraf de Troende skulde kunne slutte sig til, at Enden nærmede sig paa den nærværende Tingenes Orden, og derved havde han hændret Opmærksomheden paa det, der havde sædelig-praktisk Vigtighed, paa de Betingelser, hvorved de Christne skulde forberede sig til at værdiges Deeltagelse i Herlighedens Rige. For den religiøse Betragtning, hvor Alt er stillet under Evighedens Synspunkt, forsvinder Tidens Perspektiv; men Menneskene under Timelighedens Vilkaar kunne ikke udelukkende fastholde

et saa ophøiet Synspunkt; og det er ikke vanskeligt at begribe, hvorledes Christendommens historiske Udviklingsgang førte det med sig, at dens første Tilhængere fæstede en endnu større Opmærksomhed paa de Tegn, hvoraf de troede at kunne slutte sig til Herrens nærforestaaende Gjenkomst, end paa de Udsagn af Jesus, hvilke pegede hen paa Gudsrigets successive Udvikling som en historisk Proces.*) Evangeliets Udbredelse til Hedningerne havde udvidet de Christnes Synskreds; men netop den Modstand, som med det Samme her viste sig i den afgudiske Verdens Forkastelse og Forfølgelse af Sandheden, blev en haard Prøve for deres Tro og Standhaftighed. — Ligesom vi af de apokalyptiske Breve i Cap. II og III kunne slutte os til, at den paulinske Tid maa være gaaet iforveien for deres Affattelse, og at der i de christne Menigheder allerede havde indtrængt sig dels en vis Slaphed, dels indre Tvistigheder og forskjellige Vildfarelser i Liv og Lære, saaledes finde vi overalt i Apokalypsen Vidnesbyrd om, at de Christne havde lidt blodige Forfølgelser (II, 13. VI, 9. XVII, 6. XIX, 2; slg. XVI, 6. XVIII, 24. XX, 4) i en Udstrækning og med en Grusomhed, hvorpaa vi have det *tidligste* Exempel i den *neroniske* Forfølgelse. Som bekjendt søgte Nero i A. 64 efter Chr. at vælte Romernes Had for deres Stads Brand over paa de Christne, en Sect, hvis nye Religion, særegne Sæder og hemmelige Sammenkomster allerede i nogen Tid havde vakt den hedenske Befolknings Uvillie og Mistanke. Det store Antal (*ingens multitudo*, siger Tacitus), som ved denne Forfølgelse blev opoffret, og de udsøgte Quaaler, som hiint Uhyres Grusomhed beredte de Christne, vakte selv

*) «Die urchristliche Anschauung dachte sich den Zeitraum zwischen Christi erster und zweiter Erscheinung, den die göttliche Langmuth nun schon zu beinahe zwei Jahrtausenden auseinandergedehnt hat, verschwindend kurz; sie konnte und durfte nicht anders; die Perspektive der Fernsicht, die den Eintritt des letzten Endes sich vorbehaltend erzieherische Weisheit Gottes, die Energie der Hoffnung waren es, die ihn für sie also verkürzten.» *Delitzsch, Commentar z. Briefe an die Hebräer, Leipzig 1857, S. 436 f.*

de hedenske Romeres Medlidenhed.*) Om endogsaa denne Forfølgelse nærmest indskrænkede sig til Staden Rom, udbredte dog Rygtet derom Skræk og Forfærdelse overalt, og rundt omkring i det romerske Rige fandt Christendommens Modstandere Anledning og Opfordring til at tilfredsstille deres Had desto hensynsløsere.

Medens Apokalypsen tydeligen nok forraader sin Oprindelse fra Tider, hvor den hedenske Statsmagt truede at undertrykke Christendommen ved voldsom og blodig Forfølgelse, er der ved nyere Tidens skarpsindigt og grundigt udførte Forskninger blevet efterviist, at den desuden indeholder saadanne Antydninger, som stadfæste, at hiin Forfølgelse, under hvis umiddelbare Indtryk Apokalypsen er fremstaaet, virkelig ikke har været nogen anden end den ovennævnte, som udgik fra Nero. Hvorledes Apok. XVII, 7—12, sammenlignet med XIII, 3. 17, utvivlsomt frembyder os Leilighed til at erkjende Tiden for Apokalypsens Affattelse, nemlig den angstfulde Tid umiddelbart efter Neros Død (i A. 68), da Galba havde antaget den keiserlige Værdig-

*) For at vinde et levende og anskueligt Billede om hiin Forfølgelse i dens hele Græsselighed meddeles her Tacitus's fuldstændige Beretning (Annal. XV, 44): »Non decedebat infamia, quin jussum incendium crederetur. Ergo abolendo rumori Nero subdidit reos et qvæsitissimis poenis affecti, quos per flagitia invisos vulgus *Christianos* appellabat. Auctor nominis ejus Christus, Tiberio imperitante, per Procuratorem Pontium Pilatum supplicio affectus erat (dette er det første Sted hos en hedensk Skribent, hvor Navnet *Christus* og *Christne* forekommer). Repressaque in præsens exitiabilis superstitio rursus erumpebat, non modo per Judæam, originem ejus mali, sed per urbem etiam, quo cuncta undique atrocita aut pudenda confluant celebranturque. Igitur primo correpti, qui fatebantur, deinde, indicio eorum, multitudo ingens, haud perinde in crimine incendii quam odio humani generis convicti sunt. Et pereuntibus addita ludibria, ut ferarum tergis coniecti, laniatu canum interirent, aut crucibus adfixi, aut flammandi, atque, ubi defecisset dies, in usum nocturni luminis urerentur. Hortos suos ei spectaculo Nero obtulerat, et circence ludicrum edebat, habitu aurigæ permixtus plebi vel curriculo insistens. Unde, quanquam adversus sontes et novissima exempla meritos, miseratio oriebatur, tamquam non utilitate publica, sed in sævitiam unius absumerentur.»

hed, men tillige alle Magthavere i de romerske Provindser reiste sig som til en almindelig Conspiration imod Hovedstaden, der uden nogen almindeligen anerkjendt Enehersker syntes given til Priis for alles Vold (*Tacit. Hist. I, 4*: »Finis Neronis omnes legiones ducesque conciverat, evulgato imperii arcano, posse Principem alibi quam Romæ fieri«), den Tid, »da fem Konger vare faldne [August, Tiber, Caligula, Claudius, Nero], een var (Galba), den anden var endnu ikke kommen, men skulde, naar han kom, kun blive en kort Stund« (Apok. XVII, 10); den Tid, da en stor Bevægelse var fremkaldt ved et almindeligt Rygte om, at Nero ikke var død, men kun havde draget sig tilbage over Euphrat og atter vilde vende tilbage med fremmede Folk som Bundsforvandre (Apok. XVI, 12 ff. XVII, 12 ff. slg. *Tacit. Hist. II, 8*), dette er i nyere Tid efterviist med saadan Grundighed og Bestemthed*), at denne Affattelsestid nu ogsaa bliver antaget af Theologer, som tidligere forsvarede den fra Irenæus (*adv. hæer. V, 30*) stammende Tradition om Apokalypsens Affattelse under Domitian eller Nerva**). Med hiin Affattelsestid stemmer da ogsaa, at Jerusalems Tempel ifølge Apok. XI, 1. 2. synes forudsat endnu dengang bestaaende. En Bekræftelse herpaa er ligeledes den Overeensstemmelse, som findes mellem Apokalypsens Skildring af Antichristus som »Dyret« (*τὸ θηρίον*) og de sibyllinske Orakler, der paa mange Steder (IV, 114 ff. V, 28 ff. 105 ff. 142 ff.) nøie beskrive Nero som Guds og hans Frommes ryggesløseste og sidste Forfølger, blandt Andet under den samme

*) Senest af *Baur* (*Theol. Jahrb. 1852, Kritik der neuesten* (Hengstenbergs) *Erklärung der Apokalypse S. 306 ff.*) i Anledning af Hengstenbergs fornyede Forsøg paa at henføre Apokalypsens Affattelse til den Domitianske Forfølgelsestid (slg. *Neander, Die Pflanzung der ap. K. T. S. 630, Lücke, Einl. in die Offenb. Joh. 2te Aufl. 1852. S. 803 f. Ewald, de Wette, Reuss &c.*).

**) Saaledes af *Guerike, Gesamtgesch. S. 523*. Ogsaa *Thiersch* finder det nu »sandsynligst, at til samme Tid, da det jordiske Jerusalem sank i Grund nedlod det himmelske sig for Seerens Blik«. *Die Kirche im apostol. Zeitalter S. 245*.

Betegnelse af »et stort Dyr« (Θῆρ μέγας. Orac. Sibyll. VIII, 157). — Aldeles afgjørende for Bestemmelsen af Apokalypsens Affattelsestid ligesom overhovedet for Udlægningen af Apokalypsen vilde det være, dersom det turde ansees for saa sikkert, som det har forekommet Mange, at i »Dyrets« hemmelighedsfulde Navn eller Tal (XIII, 18: »Her er Viisdom! Hvo som har Forstand beregne Dyrets Tal, thi det er et Menneskes Tal, og dets Tal er 666«), skulde Navnet *Nero Cæsar* (נְרוֹן קָסָר, nemlig 50 + 200 + 6 + 50 (= 306) + 100 + 60 + 200 (= 360), tilsammen 666) være skjult. Allerede i Aaret 1831 angav *K. F. A. Fritzsche* denne Løsning i *Annalen der gesammten theol. Literatur etc. 1ster Jahrg. 3 H.* Nogle Aar senere gav *F. Benary* i *Bruno Bauers »Zeitschr. f. specul. Theol. B. 1, H. 2 1836«* den samme Forklaring, med Tilføielse af, at dens Rigtighed endmere fremgik af den Omstændighed, at der fra gammel Tid — allerede *Irenæus* kjendte denne Variant, *adv. hæv.* V, 30 — existerede ved Siden af Læsemaaden $\chi\zeta\varsigma'$ (666) ogsaa Læsemaaden $\chi\zeta'$ (616), og med det sidste Tal stemmede den korte romerske Udtale af Nero = נְרוֹ קָסָר. Prof. *Hitzig* i Zürich ansaae imidlertid sig for at have været den Første, der havde gjort hiin Opdagelse, og yttrede i sit Sendebrev til Prof. *Ideler* (*Ostern und Pfingsten zur Zeitbestimmung im A. u. N. Test. 1837, S. 3*) den Formodning, at en Berliner Domcandidat, som havde hospiteret ved *Hitzigs* Forelæsninger over Apokalypsen, havde bragt Kundskab derom til Berlin. Ved *Benarys* Protestation imod denne Formodning (*Hall. Lit. Zeit. Intellig.-Blatt, August 1837, Nr. 51, S. 428*) foranledigedes Prof. *Reuss* i Strasburg (i *Hall. Lit. Intell.-Blatt Sept. Nr. 62, S. 520*) at erklære, hvorledes han allerede i Aaret 1835 havde fundet det apokalyptiske Tals ovennævnte Løsning og meddeelt *Lücke* den til Benyttelse. Hvorledes det nu end forholder sig med disse tre Lærdes Strid om Prioriteten af en Opdagelse, som allerede en fjerde havde fem, sex Aar tidligere offentlig bekjendtgjort i et theologisk Tidsskrift, saa er det dog altid mærkeligt, at alle Fire, som det

synes, uafhængigt af hinanden, have truffet sammen i hiin Løsning, hvortil rigtignok allerede *Ewald* havde gjort det første Skridt, da han i sin Commentar 1828 efterviste, hvorledes der i Tallet 616 (ikke 666) indeholdtes קיסר רום (Roms Cæsar). — Imod Udlægningen af χξς' som Nero Cæsar have blandt *Andre Bleek* og *de Wette* (Erkl. der Off. S. 140 f.) indvendt, at Skrivemaaden קסר er defect (da det maa skrives קיסר), og at Dyret med sine syv Hoveder — af hvilke rigtignok det ene, som var saaret tildøde, men helbredet, sigter til Nero — i det XIIIde Cap. 11 individualiseres i eet af disse Hoveder og bestemt er tænkt som Nero. Disse Fortolkere fastholde derfor ligesom *Lücke* (Einl. 2te Aufl. 1852, S. 833) den ældre, allerede af *Irenæus* l. l. som den sandsynligste angivne Udlægning: *Ακαί-ροϛ* (30 + 1 + 300 + 5 + 10 + 50 + 70 + 200 = 666), om det latinske Ϟ: *romerske* Keiserdømme. Denne Fortolkning anbefaler sig ved Stedets hele Sammenhæng. (Naar det hedder XIII, 17: »at Ingen kan kjøbe eller sælge, uden den, der har Dyrets Navn, eller dette Navns Tal paa sin Haand eller Pande«, da turde dermed være givet en Allusion til jus civitatis Romanæ). I *Rudelbachs* og *Guerikes Zeitschr. f. luth. Theol. 1851, H. 3, S. 407 ff.* har *Zuschlag*, som med flere Fortolkere mener, at Tallet kun kan og skal fremstille et græsk Ord, forsvaret Læsemaaden 616 som den oprindelige, hvori indeholdes ΑΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡ, hvoraf Læsemaaden 666, ΑΙΝΟΣ ΚΑΙΣΑΡ skal være opstaaet som et Ordspil (omtrent som *divus* og *dirus Cæsar*), der, oprindeligen skreven i Marginen, senere er bleven optaget i Texten. Apokalyptikeren skal dermed have villet udtrykt sin Afsky for *διδος Καϊσαρ*, den romerske Keisers Forguldelse. — Imidlertid kan, ogsaa uden Hensyn til Udlægningen af det mangfoldigen tydede Dyrets Tal*), den ovenfor angivne Af-

*) Ligesom ved et Antal Forsøg paa at udtyde hiint Navn i ældre Tid, har den nyere og nyeste Tid ikke ophørt at gjentage Anvendelsen af sin Skarpsindighed i en Retning, der dog ikke fortjener nogen videre Opmærksomhed, idet Maalet kun sættes i at finde et Ord eller Navn, hvis

fattelsestid uafhængigt deraf kjendes tydeligt nok, idet Apokalypsen, som *Neander (Pfl. der ap. Kirche S. 480)* bemærker, i sit hele Indhold, Form og Farve »ganske bevarer det friske Indtryk, som Neros Forfølgelse mod de Christne, Opbrændelse af en Deel af Staden Rom, dette Uhyres rædsomme og afskyelige Gjerninger overhovedet havde gjort paa Gemytterne.«

Til en saadan Tid og under saadanne Forhold er det begribeligt, at Haabet om den Seir, som Christus havde forjættet

Bogstavers Talværdi udgjør 666 eller 616. Hvad betyde Udlægninger som *Rinks (Apokalypt. Forschungen, 1853) ἀντιδιωξος?* *D. Thom's (The number an names of the Apocalyptic Beasts, London 1850)* Forklaring af det Dyr's Navn, der steg op af Havet, som ἡ γῆ (Fornuften), og af dets Navn, der steg op af Jorden, som ἐκκλησία σαρκικά? *C. Sterns (Comment. über die Off. Schaffhausen 1854): ὁ νικητὴς?* Mere lover man sig af *Hengstenberg*, som, idet han erklærer den ovennævnte Fremgangsmaade for »at kunne med lige Held øves af en siffig Jøde som af en Christen« (*Comment. II, S. 66*), nu indleder sin egen Forklaring med et høitideligt: »Nøi, vi maae ikke fare hist og her omkring med vore Tanker: Aabenbaringens Seer lever ganske i den hellige Skrift; her skal den hellige Gaades Løsning søges, og her findes den ogsaa: i hele det G. T. er der kun et eneste Tilfælde, hvor Tallet 666 forekommer i Forbindelse med et Navn. Det hedder i Esr. II, 13: »Adonikams Sønner 666«; og nu vedbliver H.: »Navnet Adonikam maa altsaa være Dyr's Navn. Adonikam (אֲדֹנִיקָם) betyder: Herren reiser sig. Dette Navn, som tilkommer den sande Gud, tilriver Dyret sig etc.« (S. 65 a. St.). Unægteligen maa man forbauses over den Dristighed, hvormed her istedetfor den af *Ewald, Lücke* o. a. Theologer angivne Udlægning om det hedenske Rom og dets Keiser, hvilken H. ikke nok-som kan nedsætte og haane, sættes en anden, hvortil der, for at bruge *Ebrards (Die Off. Joh. Königsb. 1853)* Ord, »ikke engang behøvedes en Jøde, men blot en Concordanz og en Kanariefugl, afrettet til at opsøge Ziffre! Thi hvad i al Verden kan kaldes tilfældigere end hiin Opsøgning i det G. T. af et vist Tal i Forbindelse med et Navn!« — Og ikke engang det er rigtigt, at i Esr. II, 13 er det eneste Tilfælde, hvor Tallet 666 forekommer i Forbindelse med et Navn. Ogsaa 1 Kong. X, 14, hvor det hedder: »Vægten af Guldet, der kom til Salomon i eet Aar, var 666 Centner«, møder os den samme Forbindelse, men med ligesaa fjern Relation til Apok. XIII, 18; for ikke at tale om, at i Parallelstedet til Esr. II, 13, nemlig Nehem. VII, 18, hvor ligeledes de Slægter opregnes, som droge tilbage til Judæa fra Exilet, angives Antallet paa »Adonikams Sønner« at have været 667 (s. *Grüber, Versuch einer histor. Erklär. der Offenb. des Joh. 1857, S. 262*).

Sine, trængte til at oplives og levendegjøres. Hvad Christus havde forudsagt, og hvad der efter de gamle Propheters Udsagn ventedes med Hensyn til Trængsler og Lidelser, som skulde gaae foran Messiaerigets herlige Aabenbarelse, syntes nu at opfyldes. Til disse Tidens Tegn hørte da ogsaa, at mange af de Christne tabte Mod og Fortrøstning; Fortvivlelse og Frafald truede med at gribe om sig; »efterdi Uretfærdigheden var bleven mangfoldig, blev ogsaa Kjærligheden kold hos Mange« (Matth. 24, 12). Ikkun Tanken om, at Lidelsernes Tid nu snart maatte have naaet sit Yderste, og at derfor ogsaa den forhaabede Frelse i umiddelbar Nærhed maatte indtræde og skjænke de Standhaftige rigelig Løn og Erstatning for deres Opoffrelser, var istand til at opretholde de ulykkelige Forfulgtes Mod. Da var det, at et Skrift udbredtes, hvor alle de tidligere Forjættelser gjentoges, som Gud havde givet om sine Udvalgtes Frelse og endelige Seir, hvor det mørke Billede oprulledes, som fremstillede Ugudelighedens Trods mod de guddommelige Straffedomme, men hvor tillige skildredes de antichristelige Magters fuldkomne Overvindelse og den Lyksalighed, der ventede de Fromme i Messiaerigets evige Herlighed. Denne Bog var den *johanneiske Apokalypse*, ikke mindre en Afglands af de første Christnes Forventninger end et Forbillede for den christne Kirkes Haab under alle timelige Omskiftelser. Jo mere Forfatteren til dette Skrift tog sit Udgangspunkt fra de Tidsforhold og de Forventninger, som hans samtidige Medchristne deelte, jo nøiere han knyttede sin Fremstilling til det Gamle Testaments hellige Skrifter og udvidede og omdannede de i disse benyttede Symboler efter de nye Forestillinger, som skyldtes Christendommen, desto stærkere var det Indtryk, hans Skrift maatte fremkalde.

Men den Trøst og den Tilfredsstillelse, som Apokalypsens første Læsere fandt i dens Indhold, formaaede den ikke i lige Grad at skjænke alle Christne i den følgende Tid, fordi disse ikke ganske deelte de samme Forestillinger og Følelser med

den christelige Menighed fra de tidligere Dage. Under mange Slags Indvirkninger havde de Christnes Anskuelse og Forhaabninger forandret sig i flere Henseender, saa at Apokalypsens Indhold blev dem meer og meer fremmed og uforstaaeligt. Deraf lader det sig forklare, hvorledes et Skrift, der tidligere end noget andet i det Nye Test. har udtrykkelige Vidnesbyrd for sin apostoliske Ægthed og for Anerkjendelsen af sin høiere guddommelige Oprindelse, fra tredie Aarhundrede af mødte fra mange Sider en Ugunst, Mistro og Modsigelse, der kun blev overvunden ved de Anstrængelser, som flere Kirkelærere gjorde sig for at bringe dens Indhold nærmere til den senere Kirkes christelige Bevidsthed ved Hjælp af alle Slags allegoriske Udlægninger. Men herved var Døren aabnet for al mulig subjektiv Vilkaarlighed i at udlægge Apokalypsen saaledes, at Enhver fandt Bekræftelse paa sine egne Ønsker og Forestillinger. Saamange Fortolkere, saamange afvigende Fortolkninger; og istedetfor Trøst og Opbyggelse skjænkede Apokalypsen som oftest kun Næring for Sværmeri og theologiske Kjævlerier uden Ende.

Den første Betingelse for at komme ud af dette Vilderede var derfor at bringe den Grundsætning til Anvendelse ved Apokalypsens Fortolkning, der er anerkjendt ved Fortolkningen af ethvert paa historisk Maade opstaaet Skrift, at det nemlig maa udlægges i Sammenhæng med sin Tid og Literatur og med de historiske Forhold, hvorunder det er opstaaet. Anerkjendelsen af denne Grundsætning finde vi ogsaa udtrykkeligen udtalt næsten hos alle de Theologer, som i vore Dage have gjort Apokalypsen til Gjenstand for deres Forskning og Udlægning. Men som i saamange lignende Tilfælde viser det sig ogsaa her, hvorledes den samme Formel kan tjene til Løsen for de mest afvigende og modsatte Anskuelse. Med Erklæringen om Rigtigheden og Nødvendigheden af Apokalypsens historiske Udlægning ere nemlig dens Fortolkere ikke destomindre ogsaa i vore Dage komne til meget afvigende Resultater om dens Indhold. Navnlige samle sig de forskjellige Udlægninger

under to Hovedanskuelser, hvoraf den ene, med Undtagelse af det almindelige christelige Haab om Guds Riges Seir og fuldendte Aabenbarelse, i Apokalypsen kun finder Forudsigelser, der ere at betragte som Apokalyptikerens og overhovedet den ældste Christenheds individuelle Forventninger, hvis Værd bestaaer i at have understøttet og levendegjort hiint Haab; den anden derimod, at Apokalypsen foruden hiin al christelig Propheties Hovedkjerne ogsaa indeholder Forudsigelser, som maae henføres til en særegen, Apokalypsens Forfatter meddeelt Aabenbaring om Begivenheder og Tildragelser, hvilke deels ere indtraadte, deels ville indtræde Aarhundreder og Aartusinder efter den apokalyptiske Tid.

»Ved at sammenholde« — saaledes argumenterer man fra den førstnævnte Side — »flere af de i Apokalypsen indeholdte Forudsigelser om Templets og den hellige Stads Skjæbne (Cap. XI), om det antichristelige »Dyrs« hemmelighedsfulde Forsvinden og Gjenkomst (Cap. XIII og XVII), om det store Babels Forstyrrelse ved Dyret og dets Forbundsfæller (Cap. XIII og XVII) etc. med de Oplysninger, som vi kunne samle fra andre historiske Monumenter, finde vi, at hine apokalyptiske Forudsigelser lade sig henføre til de i den christne Kirkes ældste Tider udbredte og navnlig blandt Jøder og jødiske Christne herskende Forventninger om Jerusalems Bevarelse, om den grusomme Keiser Neros Tilbagekomst som Antichristus, om det afgudiske Roms Opbrændelse og Forstyrrelse*) — Forventninger, som ikke ere blevne opfyldte og tildeels ikke kunne opfyldes. Ikke nogen særegen guddommelig Aabenbaring besidde vi derfor i disse apokalyptiske Forudsigelser, men et anskueligt og concret Bil-

*) Den nøiere Efterviisning s. *Theol. Tidsskr. Xde B. S. 355*. Senere ere de didhørende Oplysninger fra de sibyllinske Bøger, Ascensio Isaiaë vatis, Lactantius, Sulpicius Severus, Augustinus, Hieronymus, Tacitus, Suetonius, Dio Chrysostomus etc., atter samlede og benyttede i *de Wettes Commentar S. 167 fl.*, *Baur's Kritik der neuesten Erklärung der Apokalypse i Theol. Jahrb. 1855 S. 317 o. a. St.*

lede af, hvorledes den nærmeste Fremtid viste sig for Apokalypsens Forfatter. Om nu et saadant Indhold lader sig forene med Antagelsen af Apokalypsens Authentie og dens kanoniske Anseelse, eller om man deraf vil som *Luther* og mange andre Theologer før og efter ham uddrage den Slutning, at Apokalypsen hverken er et apostolisk eller prophetisk Skrift, dette er et andet Spørgsmaal, der er blevet besvaret meget forskjelligt, men som i al Fald ikke bør have Indflydelse paa Apokalypsens Udlægning og Fortolkning.«

Anderledes lyder Argumentationen fra modsat Side. »At et literairt Monument« — hedder det her — »skal fortolkes i *Sammenhæng med* sin Tid og dens historiske Forhold, er ikke det Samme, som at det skal fortolkes *ud af hiin Sammenhæng*, som om dets Indhold kun skulde være en speciel Anvendelse af de Ideer, Anskuelser og Forestillinger, som vare almindelige til den Tid, hvori det opstod. Strængt taget vil intet Skrift, forudsat, at deri udtaler sig en eiendommelig Aand, kunne fortolkes af Sammenhængen med sin Tid. Naar allerede den Originalitet, der stempler et menneskeligt Skrift som *genialt*, forudsætter en selvstændig Kraft, hvormed dets Forfatter var begavet fremfor Andre til hans Tid, da maa den høiere guddommelige Inspiration, hvorpaa den religiøse *Prophetie* beroer, i endnu høiere Grad være en af naturlig og historisk Causalitet uafhængig Factor, hvis Virksomhed ikke tør begrænses ved den Horizont, hvortil Samtidens aandelige Blik var indskrænket. Ifølge udvortes og indvortes historiske Vidnesbyrd er Apokalypsen et Værk af Apostlen Johannes, der efter hans egen udtrykkelige Erklæring har deri meddeelt, hvad der paa overordentlig Maade var blevet ham aabenbaret. Saalænge man i den Uoverensstemmelse, der har hersket om Apokalypsens Authentie, fandt en Understøttelse for Meningen om, at dette Skrift kun ved en Misforstaaelse var blevet henført til hiin Apostel, var der mindre Grund til at finde Betænkelighed ved en Udlægning af Apokalypsen, som førte til det Resultat, at dens Forfatter

havde deelt de Forestillinger, som vare udbredte blandt de samtidige Jøder og Jødechristne om Jerusalems Bevarelse, om Neros Gjenkomst som Antichristus, om Roms nærforestaaende Undergang og andre Forventninger, hvilke Historien senere har godtgjort at være phantastiske Sværmerier. Men efterat det dog er blevet almindeligere anerkjendt — og netop den nyeste Tids Kritikere have i denne Henseende understøttet den gamle Tradition med forøget Vægt — at Apokalypsens Authentie er tidligere og sikkrere bevidnet end de fleste andre af det N. T.s Skrifter, stiller Sagen sig anderledes. Hvorledes lader Udlægningen af Apokalypsens Indhold i den ovennævnte Retning sig forene med Antagelsen af dens apostoliske og johanneiske Authentie? Maatte ikke Bogens Indhold allerede nogle Maaneder efter dens Affattelse vise sig som en falsk Spaadom, som en ubesindig Sværmers Produkt, medens nu derimod Kirken trods al Modsigelse har gennem Aarhundreder og snart Aartusinder holdt den i kanonisk Anseelse? Hvorledes maatte Skriftets egen Forfatter forholde sig til det, da den følgende Tids Begivenheder ikke svarede til hans Forudsigelser? Dersom Apokalypsen ikke er en Prophetie, men kun en poetisk Fremstilling af de ældste Christnes med sværmeriske Forventninger udsmykkede Eschatologie, da besidde vi ikke Andet i dette Skrift end i endeel apokryphiske Skrifter af lignende Indhold, og for hvilke Apokalypsen endog staaer tilbage i Originalitet og andre Henseender. Medens saaledes Apokalypsen ved den Udlægning, som henfører Indholdet af dens Forudsigelser til phantastiske Forventninger om den nærmeste Fremtids Begivenheder, berøves sin Anseelse baade som Prophetie og som Digtning, stadfæster derimod den Lighed, som visse store og mærkelige Begivenheder, der ofte i Mellemrum af mange Aarhundreder ere indtraadte i Verdens og Kirkens Historie, have med Skildringerne i de apokalyptiske Syner, Sandheden og Rigtigheden af *den* Fortolkning, som gjør *hine* Tildragelsers Forudsigelse til væsentlig Deel af Apokalypsens Indhold, og som derved retfærdiggjør

Bogens Fordring paa og Kirkens Anerkjendelse af, at den er et apostolisk Værk og en sand guddommelig Prophetie.«

Gaae vi da nu noget nærmere ind paa de Grunde og Betragtninger, hvorved saaledes enhver af de ovenanførte Udlægninger søger at hævde sin Berettigelse, da maa det unægteligen indrømmes, at, hvis den paaberaabte Congruents lod sig paavise, hvorved de apokalyptiske Visioner og hine længe efter Apokalypsens Affattelse indtrufne Begivenheder gjensidigen dækkede hinanden som Spaadomme og deres Opfyldelse, da vilde det være et meget betydningsfuldt Argument for Rigtigheden af den i Kirken almindeligst fulgte Udlægning af Apokalypsen. Men nu viser det sig, at det er saa langt fra, at en saadan Overeensstemmelse lader sig paapege, al alle Udlægninger af Apokalypsen i denne Retning enten ere indbyrdes saa afvigende, at de formeentlige Forudsigelsers Opfyldelse søges i de allerforskjelligste Begivenheder og angives indtrufne til de forskjelligste Tider*); eller, hvor dette ikke er Tilfældet, at

*) Man slg. f. Ex. Forklaringerne af Apok. IX, 1—12 (Visionen af Græshoppesværmen, der fulgte paa det femte Basunskrald). Nogle søge Opfyldelsen paa det politiske Omraade: Longobarderne og Vandalerne (*Lyra*), Gotherne (*Vitringa*), Barbarerne overhovedet (*Ribeira*), Perserne, som forfulgte Jøderne (*Beug.*), Muhamedanerne (*Mede, Brightmann*), de jødiske Oprørere og Zeloter (*Grot. Ulr. Herder, Heinr. o. A.*), den romerske Hær under Cestius (*Wetst.*). Andre see i Græshopperne forstyrrende og fordærvelige Kræfters Virksomhed i Kirken: Kjøttere (*Andr. Areth. Primas. Bed.* etc.) ubestemt, hvilke; Patarerne (*Joach.*), Theodotus, Praxeas, Noetus o. s. v. (*Bossuet*), Arius og hans Efterfølgere (*Luth. Cal.*). De fleste Protestanter henviste til den fordærvede pavelige Clerus og Munkene, især Tiggermunkene og Dominicanerne, eller den fordærvede pavelige Cultus (*Gerh. Ho. Bull. Lawn. Par.* etc.), hvilke tillige i den nedfaldende Stjerne (V. 1) fandt Paven og for det Meste Bonifacius VIII. Til Gjengæld udtødte Katholikerne denne Stjerne om Luther, skjøndt dog *Alcass.* mener: *Nimium honoris Lutheri deferri existimo, si Apocalypsin aliquam de illo duxisse rationem . . . credamus*) s. *de Wette*, Kurze Erkl. der Offenb. Joh. S. 102. — Paralleler vil man kunne finde ved hver enkelt Visions Udlægning. Karakteristisk for de moderne Apokalyptikere i den omtalte Retning er, at medens den gammel-protestantiske Udlægning i saa mange af Apokalypsens Visioner fandt Beskrivelsen af

Overeensstemmelse mellem den enkelte bestemte Begivenhed og dens formeentlige Forudsigelse kun derved bringes tilveie, at der vilkaarligen bortsees fra nogle Punkter og udelukkende fæstes Opmærksomhed paa andre, at der snart urgeres en bogstavelig, snart en figurlig Udtydning af Apokalyptikerens Ord, kort ved at der anvendes alle Slags hermeneutiske Kunstlerier, som dog kun bidrage til at svække og forringe Forestillingen om den guddommelige Indvirknings Betydning istedetfor at styrke og befæste Troen derpaa.*) Fremdeles — forudsat Muligheden af en saa transcendent Spaadom, hvorimod der lader sig gjøre grundede Indvendinger — hvilken Nytte, hvilken Trøst og Opbyggelse skulde Apokalyptikerens Samtidige, for hvis Tarv hans

Paven og det papistiske Væsen som Antichristus, finde hine Betegnelsen af Rationalisterne, Demagogerne, den røde Republik etc.

- *) Som et Exempel blandt utallige anføre vi Hengstenbergs Forklaring af Apok. XVII, 14, slg. XIX, 11—21, hvor Lammet med de til dets Hær hørende Udvalgte og Troende siges at seire over Dyret med dets Forbundne, de 10 Konger. Disse ti Konger ere ifølge Hengstenberg de barbariske Folkelag: Hunner, Vandaler, Svever, Burgundioner, som bleve overvundne i den Forstand af Christus, »at de bleve Christne«. (Og dog beskrives deres Nederlag ganske anderledes XIX, 19—21). Men hvorfra kommer det da, at Roms Christianisering, der dog var af den høieste Betydning i Kirkens Udviklingshistorie, aldeles ikke er forudset eller forudsagt med et Ord i Apokalypsen? »Der geistige Sieg über Rom« — svarer Hengstenberg II, S. 269 — »liegt ausserhalb des Gesichtskreises der Apokalypse. Da bewährt sich an dem Seher das: unser Weissagen ist Stückwerk, in 1 Cor. XIII, 9.« — Ikke mindre besynderligt er det Hul i Apokalyptikerens Anskuelse af Fremtidens Historie, hvorved en Begivenhed som *Reformationen* aldeles forbigaaes i sin Betydning som Modsætning af den evangeliske Kirke til den romersk-katholske i dens Udartning. »Dass der Gegensatz (zwischen der katholischen und der evangelischen Kirche) *hohe Wichtigkeit* hat, wird dadurch nicht ausgeschlossen, aber der 'eigentlich *capitale* kann es nicht seyn« — siger Hengstenberg a. St. II, 2, 84. Slg. *Auberlens: Der Prophet Daniel und die Offenbarung Johannis*, Basel 1857, S. 339, Anm.: »Eine Andeutung der Reformation findet sich auf directe Weise nicht in der Apokalypse.« Hvorledes kunne protestantiske Theologer, som fortolke Apokalypsen i den Retning, der lader sildige Aarhundreders concrete historiske Begivenheder være Gjenstand for hiint Skriffs Forudsigelser, billige en saadan Anskuelse?

Skrift dog nærmest var bestemt*), have af saadanne Forudsigelser, hvis Henviisning til fjerne Aarhundreders historiske Begivenheder maatte for den under de blodigste Forfølgelser lidende Menighed synes at være en bitter Ironie? Endelig, hvorledes lader Antagelsen af Seerens Henblik til saa fjerne Tider sig forene med hans egne udtrykkelige Erklæringer, at hvad der egentlig udgjør Hovedindholdet af hans Prophetie angaaer ἃ δεῖ γενέσθαι ἐν τάχει (I, 1. XXII, 6), med den gjentagne Formaning: ὁ καιρὸς ἐγγύς (I, 3. XXII, 10), med Opfordringen til Eftertanke og forstandig Anstrængelse for at fatte Betydningen af de meddeelte Symboler: Ὡδε ἡ σοφία ἔστί· ὁ ἔχων νοῦν ψηφισάτω τὸν ἀριθμὸν τοῦ θηρίου κτλ. XIII, 18. Ὡδε ὁ νοῦς ὁ ἔχων σοφίαν XVII, 9 —? De oprindelige Læsere kunde dog kun forstaae Forudsigelsen med Viisdom og Forstand, naar den

*) Hoist mærkelige ere i denne Henseende Hengstenbergs Ytringer, der paa følgende Maade bestrider *Bengels* og Andres Forklaring, der henføre Cap. XIII etc. til *Pavedømmet*: »Auch mit dem geschichtlichen Ausgangspunkte des Buches steht die Erklärung vom Papstthum in Widerspruch. Die Offenbarung ist geschrieben *zur Zeit einer blutigen heidnischen Verfolgung*, welche über die Christenheit erging. Ihr Zweck ist ein durchaus *practischer*; sie soll die zagenden und zweifelnden Gemüther trösten und aufrichten. Wir wollen nicht behaupten, dass in einem Buch von dieser Tendenz unmöglich vom Papstthum die Rede seyn könne. Die Offenbarung Jesu Christi ist nicht bloss für die *Gegenwart*, sie ist für die Kirche aller Zeiten bestimmt. Aber das behaupten wir, zunächst muss von derselben verfolgenden Macht die Rede seyn, unter deren Druck die Kirche in der Gegenwart senfzte, und von demjenigen, was in der nahen und fernen Zukunft mit dieser Macht dieselbe Wurzel hat, *und eine Auslegung, deren Resultat das ist, dass alle Details sich auf eine feindliche Macht beziehen, von der man in der Gegenwart noch gar keine Ahnung hatte, und die mit derjenigen, die in der Gegenwart der Kirche mit Vernichtung bedrohte, wesentlich verschiedenen Charakters ist, kann nur eine falsche seyn.* Die ganze prophetische Literatur bietet dafür keine Analogie dar. *Ueberall wird bei den Propheten zunächst für die Bedürfnisse der Gegenwart gesorgt.* Jesaias z. B. weissagt etc.« Og ikke destomindre kan dette med samme Ret gjøres gjældende imod Hengstenbergs egen Forklaring om de ti Konger som de barbariske Folkeslag, Hunner, Vandaler etc. (s. Anm. ovenfor). Kan man ikke ogsaa her rette H.s Anvendelse af Ordet: »Naar gav en Fader sin Søn, der bad om Brød, en Steen?» imod ham selv —?

refererede sig til den nærmeste Fremtid, og først under denne Forudsætning kunde de indrette sig praktisk sædeligt derefter*).

Man forsøge derimod efter den af *Ewald, Lücke, Credner, de Wette, Reuss, Baur* etc. givne Veiledning at følge Apokalyptikerens Skildringer, og man vil vistnok med disse Fortolkere indrømme — hvad der forresten i den nyere Tid meer eller mindre betinget indrømmes af de fleste Fortolkere — at det ved de tidligere Visioner (Cap. VI—X) er vanskeligt eller umuligt at finde bestemte historiske Tilknytningspunkter, og at de deri skildrede guddommelige Straffedomme, som indlede den sidste endelige Afgjørelse, derfor nærmest maae betragtes som reent digteriske Phantasiamalerier, udførte efter det Gamle Testaments Prophetier og Prottyper, medens vi derimod navnlig fra det XIIIde Capitel af betræde en fastere historisk Grund, at vi ligesom stige ned paa Tidshistoriens Skueplads, for derfra umiddelbart at føres over til den sidste Katastrophe, Herrens Parusie med de derpaa følgende Udviklinger. Apokalyptikeren har selv angivet hiin Forandring ved Forlæggelsen af Skuepladsen fra Himlen til Jorden: i Kampen mellem Michael og Satan styrter den Sidste ned fra hiin til denne (XII, 7 f.); hvad der i Himlen allerede prises som Seierens Fuldendelse, er for Jorden først Begyndelsen til dens Vee (V. 12). Den egentlige Kamp begynder nu først, og, om ogsaa Qvinden bliver reddet ved Flugten, gjælder dog denne Redning fra Undergang kun om

*) »Naar Apokalypsen lover strax i Begyndelsen Cap. I, 1 at aabenbare saadanne Ting, som *om kort Tid* skulle skee, følger vistnok ikke nødvendigen, at allerede Alt maa være opfyldt; thi endnu kan Babylons Undergang, det tusindaarige Rige og Magogs Overfald forestaae. Men naar »den prises salig, som læser eller hører denne Bogs Ord, *efterdi Tiden er nær* (Apok. I, 3)«, saa er det klart, at Begyndelsen til Opfyldelsen skal gjøres endnu i de Læseres Levetid, hvilke Bogen først blev overleveret. Thi skulde Forklaringen om »at tusinde Aar ere for den evige Gud kun som een Dag«, anvendes paa Udtrykket »*om kort Tid*«, saa at Gud kalder det *om kort Tid*, som er snart, ikke for os Mennesker, men for ham selv, da siger det Udtryk: »*som snart skal skee*« slet intet og er den overflødige Tilsætning af Verden.« *Michaelis*, Indl. 3die D., S. 487.

den christelige Menighed i det Hele; men forsaavidt denne har sin concrete Existents i de enkelte Medlemmer. hvoraf den bestaaer, erhoder ogsaa Kampen mellem Kirken og Satan først i de Forfølgelser, som gaae ud over de Christne, sin concrete historiske Realitet.*) Man vil under de apokalyptiske Visioners let gjennemskuelige Slør fra det ovennævnte Capitel af uden Vanskelighed finde Forudsigelsen udtalt om, hvorledes det hedenske antichristelige Rom skal ødelægges (XVII, 16—XVIII, 24) ved den samme Keiser, i hvem det romerske Verdensherredømme — understøttet af den aandelige Magt, der symboliseres som »det andet Dyr« (XIII, 11 ff.), »Pseudopropheten« (XVI, 13. XIX, 20) ∅: Indbegrebet af det hedenske Præstedømme med dertil hørende Magt, Videnskab, Kunst etc., som stillede sig til Afguderiets Tjeneste — repræsenteredes (XIII, 1—8. 16—18), men som for en Tid var bleven borttaget (XIII, 3. 12—15. XVII, 8. 10), for atter at vende tilbage med dæmonisk Magt som den sidste og fuldkomneste Aabenbaring af Ugudelighed og Antichristelighed**); hvorledes han skal forene sig med

*) »Durch diese vermittelnden Momente gelangt daher der Seher erst aus der idealen Ferne der himmlischen Visionen und dem Rückblick, welchen er Cap. 12 in die Vergangenheit der christlichen Kirche wirft, auf den geschichtlichen Punkt, auf welchen er XII, 18 steht.« Baur, Theol. Jahrb. 1852, S. 451. — Ewald (Theol. Jahrb. 1842, S. 554 ff.) troer endogsaa, at Qvinden i Cap. 12 endnu nærmere lader sig forklare om den jødechristelige Moderkirke i Jerusalem, og at hendes Flugt til Ørkenen tyder paa de Christnes Flugt fra Jerusalem til Pella hiinsides Jorfloden, hvorom Eusebius beretter h. e. 3, 5, medens Forfølgelsen derimod nu især traf Hedningechristne udenfor Palæstina. (»Mit alttestamentlichen Vorbildern allein und mit sonstigen bequemen Hülfsmitteln der Erklärung kommt man hier nicht aus; die Bilder sind zu seltsam, die Worte zu abgemessen, obgleich ihren prosaischen Sinn näher anzugeben jetzt unmöglich scheint;« (a. St. S. 556 Anm.). Da Eusebius fortæller, at hiin de Christnes Flugt var skeet efter en guddommelig Aabenbaring, som var bleven enkelte ansette Christne til Deel, endnu »for Krigen«, kunde Rygtet om denne Frelse nok være kommen til Lille-Asien paa den Tid, der ovenfor er bleven angiven for Apokalypsens Af-fattelse.

**) Den Vanskelighed, som gjøres gjældende mod Antagelsen af denne For-

Østens Konger (XVI, 12) og andre Forbundsfæller (de ti Konger, XVII, 12) til at tage Hævn over den forhadte Stad og derved fuldbyrde Guds besluttede Straffedom over denne*); men hvorledes han og hans Medforbundne derefter skulle fuldkommen overvindes i Kampen med Messias (XIX), der nu ved sin anden Ankomst, efterat de antimessianske Magter ere overgivne til deres Straf og Satan er bleven bunden (XIX, 2. 3.), opretter et

klaring, nemlig at Nero saaledes bliver fremstillet snart som Dyret med de syv Hoveder, snart som eet af disse syv Hoveder, er, navnlig naar man tager Hensyn til apokalyptiska Værkers eiendommelige Fremstilling, ingenlunde saa betydelig, som den er bleven udgivet for. »La bête de XIIIe chapitre — siger *Reuss* træffende (Histoire de la theologie chrét. au siècle apost. I, 325) — n'est pas un individu, mais l'empire romain, considéré comme puissance. L'auteur lui-même nous dit (ch. XVII), que les sept têtes de cette bête représentent les sept collines sur lesquelles est bâtie sa capitale, et de plus sept rois qui y ont régné ou y regneront encore. Cela est très-vrai, mais il nous dit aussi explicitement, que cette bête est en même temps l'une des sept têtes, combinaison inconcevable en apparence et plus que paradoxale, et pourtant très-naturelle et même nécessaire. L'idée d'une puissance, d'une tendance surtout hostile, finit toujours par devenir concrète dans l'esprit du peuple, par se personnifier. Le monstre idéal se fait individu, le principe s'incarne dans un homme placé en évidence, et sous cette forme personnelle les idées deviennent populaires, jusqu'à ce que à leur tour les individus arrivent à être les représentants permanents d'idées ou de tendances qui leur survivent. Pour la plupart des hommes, un nom propre en dit plus qu'une définition; les sentiments et les passions s'en nourrissent plus facilement. La puissance paienne, l'idolâtrie, le blasphème, la persécution, tout ce qui soulève les légitimes antipathies de l'Eglise, tout ce qui inspire de l'horreur et lui arrache des cris de malédiction, s'individualisera, se concentrera dans la personne de celui qui, quelques années avant la destruction de Jerusalem, avait comblé la mesure de tous ces crimes. Oui, la bête est à la fois l'empire et l'empereur» . . . Slg. *Baur's* Besvarelse af *Hengstenbergs* (*Die Offenb. Joh. II, B. S. 87—111*) tre Spørgsmaal: 1) »Ist das Thier die antichristl. römische Weltmacht?« 2) »Sind die sieben Häupter des Thiers die ersten sieben römischen Kaiser?« 3) »Ist in Cap. 17, 8 und 11 an Nero zu denken?« i *Theol. Jahrb 1852, S. 350—363*.

) De samme Forventninger findes udtalte i *Orac. Sibyll. IV, 114 ff. V, 28 f. 105 f. 142 f. 361 f.* etc. (meddeelte i dansk Oversættelse og med tilhørende Bemærkninger i min Afhandling om de Sibyllinske Bøger i *Nyt Theologisk Tidsskrift, 2det B. S. 31 ff.*).

Rige paa Jorden, hvor de Hellige skulle som Præster og Konger dele Herredømmet med ham (XX, 6), indtil efter dette Riges Varighed i tusinde Aar en ny Epoche indtræder, da Alle, Onde og Gode, kaldes til den sidste afgjørende Dom ved den almindelige Opstandelse, og hvorefter da det Jordiske og Timelige skal give Plads for en evig, uforgjængelig Herlighed (XXI).

At her det almindelige christelige Haab om Christi Gjenkomst, de Dødes Opstandelse, Gudsrigets Seir, som er udtalt i alle det Nye Testaments Skrifter og gjentaget i tusind og tusindfold Echo gennem alle paafølgende Aarhundreder, hvor somhelst Menneskene bekjendte Jesus Christus som Guds Søn og Verdens Frelser, er blevet sat i Forbindelse med eiendommelige Forestillinger og Forventninger, som ikke just saaledes findes udtalte i de øvrige nytestamentiske Skrifter, men om hvilke vi fra andre Kilder vide, at de vare udbredte blandt de ældste Christne, indtil de paa Grund af de historiske Begivenheders Gang efterhaanden forsvandt og bleve fremmede for den christne Kirkes Bevidsthed, det kan man ikke vægre sig ved at anerkjende, om man endog derved skulde finde sig foranlediget til at benægte Foreneligheden af disse Forudsigelser med Antagelsen af Apokalypsens Authentie og kanoniske Værdighed.

Virkelig have ogsaa flere af de Theologer, som forsvarede den sidstnævnte Udlægning af Apokalypsen, tildeels af dogmatiske Betæneligheder, med Hensyn til de Conseqventser, som syntes dem at staa i umiddelbar Forbindelse med Resultatet om, at Apokalypsen indeholdt uopfyldte Spaadomme, tildeels og navnlig paa Grund af Forskjelligheden saavel i Henseende til Indhold som Form mellem Apokalypsen paa den ene Side og Johannis-Evangeliet tilligemed det første Johannisbrev paa den anden Side, paastaet Nødvendigheden af at henføre Apokalypsen til en anden Johannes end til den apostoliske Forfatter af Evangeliet og Brevet, med hvilken Apokalyptikeren skal være bleven forvexlet.

Det vil imidlertid indsees, at hverken de ovennævnte dogmatiske Betæneligheder eller Hensynet til de øvrige johanneiske Skrifter i det N. T. ubetinget kunne gjøre Fordring paa nogen afgjørende Betydning ved Spørgsmaalet om Apokalypsens Authentie. Man tør nemlig ikke ved Undersøgelsen om, hvorvidt en Bog har en Apostel til Forfatter, gaae ud fra Forudsætningen om apostoliske Skrifters absolute Ufeilbarhed, da jo en saadan allerede finder sin Gjendrivelse i den Omstændighed, at Skrifter, som ansees for utvivlsomt ægte apostoliske, indeholde saadanne Modsigelser, som alene kunne forklares ved Antagelsen af, at Forfatteren til det ene Skrift har besiddet en ufuldkommere Indsigt om visse Anliggender og Begivenheder, end Forfatteren til det andet. Hvorvidt derimod visse Forestillinger i et Skrift indeholde Vildfarelser af den Beskaffenhed, at de ere uforenelige med Antagelsen af dets apostoliske Authentie, det vil først kunne afgjøres efter nærmere Undersøgelse dels om Apostlenes Stilling til Christendommen, dels om Christendommens Betydning som guddommelig Aabenbaring og om Inspirationsbegrebet. *) — Hvad derimod angaaer Sammenligningen mellem Apokalypsen og de andre Skrifter i det N. T., hvilke henføres til Apostlen Johannes, da kommer det her først i Betragtning, hvorvidt den Forskjellighed, der paaberaabes mellem de ovennævnte Skrifter, virkelig er saa stor, at den udelukker Muligheden af deres Oprindelse fra een og samme Forfatter; dernæst vilde selv Aner-

*) Derfor kunde det skee, at f. Ex. Theologer af den Bauriske Skole, der dømte nok saa ugunstigen om Apokalypsens religiøse Aand og Indhold som nogen af de ældre Rationalister, kappedes med Fortidens orthodoxe Theologer i at hævde Apokalypsens apostoliske Oprindelse; medens paa den anden Side flere Theologer, der vægrede sig ved at anerkjende Apokalypsen som Apostlen Johannis Værk, alligevel ikke nægtede at anerkjende Skriftets Kanonicitet. Saaledes *Lücke*: »Gewiss ist nach meiner Ansicht nur dies, dass der Johannes der Apokalypse nicht der Zwölfapostel Johannes ist, auch nicht der Johannes des Evangeliums und des ersten Briefs«; *Einl. in die Offenb. II, S. 802*; slg. S. 922: »Es ist kein Grund dem Inhalte der Apokalypse den kanonischen Charakter abzusprechen.«

kjendelsen af dette Forholds Rigtighed ikkun da berettigede til at frakjende Apokalypsen dens Affattelse ved Apostlen Johannes, dersom Evangeliets og det 1ste Johannesbrevs apostoliske Authentie var fuldkomment afgjort. I andet Tilfælde turde jo Sammenligningens Resultat: Umuligheden af, at de saakaldte Johanneiske Skrifter alle tilsammen kunne hidrøre fra Apostlen Johannes, ligesaavel blive til Gunst for Apokalypsen som til Ugunst for de andre johanneiske Skrifter.

Nu er det sandt, at Uoverensstemmelsen i den kirkelige Overlevering om Apokalypsens Oprindelse kan synes at understøtte den ovennævnte Formodning om Bogens Affattelse ved en anden Johannes end Apostlen og om en paa Grund af Misforstaaelse opstaaet Forvexling af to Personer med det samme Navn. Men den paaberaabte Uoverensstemmelse hidrører dog først fra en Tid, hvor Tvivl om Apokalypsens apostoliske Authentie var bleven fremkaldt ved Betænkeligheder paa Grund af Bogens Indhold, uden at der kunde paaberaabes nogen historisk Autoritet imod Rigtigheden af den almindelige Overlevering om Apokalypsens Affattelse ved Apostlen Johannes. For Bogens sidstnævnte Oprindelse have der Vidnesbyrd fra en saa tidlig Alder og af en saadan Klarhed og Bestemthed, at med Undtagelse af nogle faa paulinske Breve kan intet Skrift i det N. T.s Samling i denne Henseende sammenlignes med Apokalypsen.*) Neppe vilde man derfor, hverken i ældre eller nyere Tider, være falden paa at drage Apokalypsens apostoliske Ægthed i Tvivl, dersom ikke Hensynet til dens Indhold og navnlig dens For-

*) Man see de sædvanlige Indledningsskrifter til Johannis Apokalypse og navnlig den udførlige Udvikling af alle didhørende Momenter hos *Lücke, Einleit. in die Offenb. Joh.* § 31 ff., der kan ansees saameget mere upar-tisk, som denne Theolog selv har udtaget et andet Resultat end det, hvortil man ved hans egen grundige historiske Fremstilling nødvendigvis synes at maatte føres. Lücke antager nemlig ikke Apokalypsen for Apostlen Johannis Værk; men hans Hovedgrund for denne Benægtelse er dog Hensynet til Forskjelligheden mellem Apokalypsen og Johannisevangeliet i Form og Indhold.

skjellighed fra det johanneiske Evangelium og 1ste Johannisbrev havde fremkaldt Tanken om Muligheden af en Misforstaaelse eller Forvexling med Hensyn til Forfatteren.

Dersom vi imidlertid for det Første see ganske bort fra det fjerde Evangelium og 1ste Johannisbrev — vi skulle senere tage Forholdet mellem disse Skrifter og Apokalypsen i Betragtning — da er saameget vist, at Forfatteren til Apokalypsen kalder sig selv *Johannes* (I, ff. 9. XXII, 8), at han optræder med Fordring paa en Autoritet, om hvilken man vel ikke bestemt tør paastaae, at kun en Apostel havde kunnet fordre den for sig, men som i det Mindste ikke staaer tilbage for den apostoliske, og at endelig ingen Yttring af Forfatteren berettiger til den Antagelse, at han ikke vil ansees for Apostlen Johannes. Tvertimod, da der i den ældste Christenhed fandtes flere christelige Lærere af Navnet Johannes (f. Ex. Johannes Markus*), Johannes Presbyteren), kan Undladelsen af al nøiere Bestemmelse af, hvo den Johannes er, der i Bogen selv angiver sig som den, hvem dens Indhold er blevet aabenbaret, kun forklares deraf, enten at Forfatteren virkelig var Apostlen af dette Navn, eller at han vilde have sit Skrift anset for at være Apostlen Johannes Værk. Men hvorledes kunde i sidste Tilfælde en saadan Fiction have fundet Tiltro netop i de Egne, til hvis Menigheder Apokalypsens syv Indledningsbreve ere skrevne, paa en Tid, da Apostlen Johannes endnu levede og i denne Periode af sit Liv her havde sin egentlige Virkekreds? Hvorledes forklare vi os, at netop fra Lille-Asien, fra Ephesus og sammes Omegn, hvor Traditionen sætter Apostlen Johannes' Opholdssted i den sidste Deel af hans Levetid, lyde de kirkelige Skribenters eenstemmige Vid-

*) Formodningen om, at denne *Johannes* 3: Evangelisten *Markus*, var Apokalypsens Forfatter, er i vore Dage bleven forsvaret af *Hitzig*: „*Ueber Joh. Markus und seine Schriften, oder welcher Johannes hat die Offenbarung verfasst, 1843*“, men gjendrevet af *Ebrard* (*Das Ev. Johannis und die neueste Hypoth. über seine Entstehung 1845*, S. 180 f. § 12), *Lücke* (Einl. S. 778—96) etc.

nesbyrd for Apokalypsen som denne Apostels Værk, medens det først er Aarhundreder senere, til en Tid, hvor Chiliasterne til de besindigere Christnes Fortrydelse søgte i Apokalypsen en Støtte for deres Sværmeri, at der i Ægypten fremsattes Formodning om, at en anden Johannes, som var samtidig med Apostlen, nemlig Johannes Presbyteren, kunde muligen være Apokalypsens Forfatter — ?

Til Antagelsen af Apokalypsen som Apostlen Johannes' Værk svarer fremdeles den hele gamle, navnlig den lille-asiatiske Kirkes Historie. Netop i Lille-Asien vise sig tidligst de chialistiske og eschatologiske Sværmerier, som culminerede i Montanismen, og for hvilke Apokalypsen, om ogsaa kun ved Misforstaaelse og Misbrug, blev paaberaabt som Autoritet. Med Undtagelse af det Montanisterne og disses hele Retning diametralt modsatte Parti af de saakaldte *Aloger* (Epiph. Hær. 51), hvis ukritiske Fremfærd Modstanderne af Apokalypsens apostoliske Ægthed i vor Tid anerkjende, vovede i det 2det Aarhundrede ingen af de christelige Skribenter, som bestrede Montanismen, at gjendrive denne ved Henviisning til Apokalypsens ubekjendte eller tvivlsomme Oprindelse; men tvertimod hentede de fra selve Apokalypsen Argumenter til at bestride Montanisternes Sværmerier.*) Først i det tredie Aarhundrede optræder *Dionysius Alexandrinus* med sin skeptiske Kritik over Apokalypsens Affattelse ved Apostlen Johannes. Uagtet denne Kritik væsenligen er støttet paa indre Grunde, navnlig paa Forskjelligheden mellem Apokalypsen og de andre johanneiske Skrifter i det Nye Testaments Samling, henviser Dionysius dog ogsaa til nogle Ældre (*παιδες προφητων*), som skulde have draget Apokalypsens Apostolicitet i Tvivl; men nogen betydelig Autoritet kan der ikke have været blandt disse Tvivlere, efterdi den lærde alexandrinske Kirke-

*) Saaledes beretter Eusebius h. e. V, 18 om Montanisternes ivrige Bekjæmper, *Apollonius*: *κίχρηται δέ και μαρτυρίας από της Ιωάννου αποκαλύψεως*; lsg. h. e. IV, 24 om *Theophilus fra Antiochien*.

fader vel ellers ikke vilde have undladt udtrykkeligen at navngive dem. Tilsidst er det formodentlig dog de ovennævnte *Aloger* med deres paa dogmatiske Anskuelse støttede Uvillie mod det N. T.s johanneiske Skrifter overhovedet, som svævede for hans Tanke (hvored det forresten endnu er at bemærke, at Alogerne, skjøndt de forkastede Apokalypsen, dog synes at have antaget dens Forfatter identisk med Forfatteren til det fjerde Evangelium). Endelig er den Maade, hvorpaa *Eusebius* i 4de Aarh. yttre sig om Apokalypsen i den bekjendte Opgjørelse (h. e. III, 25) af, hvilke blandt det N. T.s Skrifter høre til de almindeligen antagne (*ὁμολογούμενα*), hvilke til de omtvistede (*ἀνυλεγόμενα*), høist mærkelig. Hvor megen Opmærksomhed *Eusebius* end skjænker *Dionysius'* Tvivl (h. e. VII, 25), hvor tilbøielig han end efter sin hele theologiske Retning maatte være til at forkaste Apokalypsens apostoliske Ægthed, hvor sandsynligt det end er, at han med Hensyn til ældre Vidnesbyrd om samme har undladt at berette Meget, som han kunde have berettet*), stod dog Fastheden og Stadigheden af Traditionen om Apokalypsens apostoliske Forfatter som en saa imponant Magt for ham, at han i Bevidsthed derom begaaer den Paralogisme, at opføre Apokalypsen først under Klassen af *Homologumena*, men med Tilføielse af: »dersom man saa synes» (*εἴγε φανείη* ο: dersom indre Grunde ikke synes at forhindre denne Antagelse), og derpaa atter under *Antilegomena*, med det samme Tillæg: *εἴγε φανείη*. Ikkun den Forlegenhed, hvori Striden mellem Kirkehistorikerens Upartiskhed og hans theologiske Anskuelse stillede ham, kan forklare denne besynderlige Fremstillingsmaade.**)

*) *Eusebius*, der blandt Andet angiver som sin Opgave, at ville meddele, hvilke Kirkeskribenter til de forskjellige Tider have betjent sig af de omstridte Bøger i det N. T., nævner end ikke *Papiae* Vidnesbyrd om Apokalypsen, skjøndt denne apostoliske Kirkefader kjendte Apokalypsen og udtrykkeligen erklærede den for en inspireret Bog.

***) Slg. *Schwitzers* Beiträge zur johanneischen Kritik, i Theol. Jahrb. 1842.

Spørges der fremdeles om, hvorvidt det, der er bekendt om Apostlen Johannes' Individualitet, understøtter Antagelsen af Apokalypsen som et Værk af denne Apostel, da synes det, at man i Betragtning af de faa Oplysninger, som her staae os til Tjeneste, maa indskrænke sig til det negative Beviis, at der ikke findes nogen saadan Modsigelse mellem de Efterretninger, som indeholdes i det Nye Testament om Apostlen Johannes, og Apokalypsens Indhold og Form, at der skulde være nogen gyldig Grund til at forkaste Traditionen om dette Skriffs Affattelse ved hiin Apostel; — men dette Beviis maa ogsaa ved denne Leilighed, hvor de udvortes Vidnesbyrd have den ovennævnte Beskaffenhed, ansees fuldkommen tilfredsstillende. Rigtig nok finde vi den Paastand i nyeste Tid fremsat og forsvaret endog-saa fra meget forskjellige og modsatte Sider: at Apokalypsen ikke blot *kan*, men *maa* ansees for at hidrøre fra Apostlen Johannes. Dog ville de Argumenter, hvilke her gjøres gjældende og hvilke naturligviis ere ligesaa afvigende, som de Retninger ere forskjellige, i hvis Interesse Beviset er blevet ført, neppe billiges af den uhildede Betragter. I Dr. *J. P. Langes* »Vermischte Schriften« 2det B. 1841, S. 173-231, findes saaledes en Afhandling under følgende Overskrift: »*Ueber den unaufösllichen Zusammenhang zwischen der Individualität des Apostels Johannes und der Individualität der Apokalypse.*« Under den Forudsætning — fra hvilken vi forresten efter det forhen (S. 000) Sagte indtil videre her see bort —, at det fjerde Evangelium har Apostlen Johannes til Forfatter, erklærer *Lange*, at netop denne Evangelist maatte skrive en Apokalypse, fordi han ved sin Inderlighed, sit Dybsind, sin rige Anskuelseskraft blandt alle Apostlene var fortrinsviis skikket dertil, og fordi, hvis Apokalypsen ikke var hans Værk, maatte han jo i sine Skrifter ganske have forbigaaet Christi prophetiske Ord om sin Gjenkomst. Men foruden Misligheden i den dristige Slutning a posse ad esse, som her er anvendt i det første Argument, vilde det andet Argument ikke med Urette kunne omskrives —

saaledes som *Zeller* i sin Kritik derover (*Theol. Jahrb.* 1842, S. 659) har gjort: »Fordi Apokalypsens Eschatologie er fremmed for Evangelisten, derfor maa denne have forfattet Apokalypsen.« — Anderledes søger *Schnitzer* i den forhen citerede Afhandling (*Theol. Jahrb.* 1842, S. 633 f.) at bevise den ovennævnte Paa-stand. For ham ere *de synoptiske Evangeliers* Beretninger — thi at udkaste Apostlen Johannes' Charakteristik efter *det fjerde* Evangelium anseer *Schnitzer* for en *petitio principii* — om Johannes, der begjærer, at Jesus skal lade regne Ild ned paa den samaritanske By, som havde nægtet at ville modtage Frelseren, da denne reiste op til Jerusalem (Luc. IX, 54); der forlanger for sig og sin Broder at sidde paa høire og venstre Side af Messias i hans Herlighed (Marc. X, 35); der kun vil tilstaae den afsluttede Kreds af de Tolv Ret til at uddrive Djævlene i Jesu Navn (Marc. IX, 38); der tilligemed sin Broder Jakobus tillagdes af Jesus Navnet »Tordensønnen« (Marc. III, 17) — afgjørende Vidnesbyrd om, at »vi netop i hiin fyrige Apostel gjenfinde den heftige Ivrer, den vrede Aand, hvis Hævnfølelse mod Foragterne af Jehovah og dennes Salvede indgav ham hine krasse Anskuelse om Drager, Mord, Blod og Ild, hvorpaa Apokalypsen er saa rig.« *) Ved et saadant Beviis synes imidlertid Apokalypsens apostoliske Authentie at være for dyrt kjøbt. Kan man virkelig troe, at den Aand, der her siges at gjennemtrænge det omhandlede Skrift, lader sig forene med det Kald og den Virksomhed, som Historien vidner om at have været Jesu Apostels? Langt mere end saadanne Apologeter for Apokalypsens Ægthed synes da de Theologer at være i deres Ret, som, idet de dele den samme Anskuelse om Apokalypsens Aand og Charakter, vægre sig for at anerkjende dens apostoliske Oprindelse. Men hvad nu for det Første angaaer de af *Schnitzer*, *Hilgenfeld* o. A. sammenstillede Træk fra *Johannis* tidligere Livsperiode, da ere vi ikke berettigede til derefter at udka- ste os et Billede om ham

*) *Slg. Hilgenfeld, Die Evangelien nach ihrer Entstehung etc.* 1854, S. 339.

til den Tid, da han efter Herrens Bortgang optraadte og virkede som Apostel og Lærer. Vel vide vi, at endeel af de Træk, der ere os meddeelte om Apostlen Johannes fra hans senere Dage, og som ved den elskværdige Mildhed og Sagtmodighed*), danne et karakteristisk Modbillede til hine ovenfor anførte Ytringer af Heflighed og Ærgjerrighed fra Apostlens Ungdomsliv, inden han endnu vidste, »af hvad Aand han var« (Luc. IX, 55), ikke her med nogen Nytte kunde paaberaabes, da de af de ovennævnte Bauriske Theologer betragtes som Sagn og Myther, hvis Tilblivelse knytter sig til det (formeentligen uhistoriske) Billede, som det fjerde Evangelium afgiver om ham. Imidlertid ansee jo selv disse Theologer f. Ex. den ephesinske Biskop *Polycratis* Brev (skrevet omtrent 191 efter Chr.), der er opbevaret hos *Euseb.* h. e. V, 24, for et autentisk Aktstykke og erkjende den deri givne Skildring af Apostlen Johannes for støttet til en af Johannesevangeliet uafhængig Tradition.***) I dette Brev betegnes nu blandt Andet Johannes som *ὁ ἐπὶ τὸ στήθος τοῦ κυρίου ἀναπεσών*. Skulde den, der hædres ved et saa betydningsfuldt Tegn paa Jesu Venskab, ikke allerede derved maatte ansees for at have besiddet endeel andre og elskværdigere Egenskaber, end dem, der fremlyse af de ovenfor paaberaabte Træk? Dersom dernæst hiint Prædicat — efter *Baur*s Anskuelse, *Theol. Jahrb.* 1844 *anf. St.* — ikke er laant fra Joh. Ev. XIII, 25, XXI, 20, men øst af Traditionen, og dersom Johannesevangeliet ikke er Apostlens Skrift, men kun af sin Forfatter er givet Udseende af at hidrøre fra Apostlen Johannes, da har jo den kirkelige Forestilling om denne Apostels Personlighed i det Mindste indirecte en Støtte for sig i det Evangelium, hvis apologetiske Betydning

*) Saaledes den rørende Fortælling om Røverbøvdingen, som Clemens Alex. har opbevaret (Quis dives serv. c. 42), Beretningen om, hvorledes Johannes i sin hoi Oldingsalder indskrænkede sine Formaninger i Kirken til Gjentagelsen af: »Mine Børn! elsker hverandre!« (*Hieron. Comm. in Gal. 6*) etc.

**) *S. Theol. Jahrb.* 1844, S. 638 f.

man rigtignok directe ikke vil anerkjende. Berettigelsen til at benytte de faa adspredte Notizer i de synoptiske Evangelier om Apostlen Johannes, for at prøve, hvorvidt noget Beslægtet kan eftervises i hine af de synoptiske Evangelister opbevarede Træk og i den Aand, som udtaler sig hos Apokalypsens Forfatter, skal derfor ikke bestrides; men den anstillede Sammenligning maa ikke føres ud over de retmæssige Grændser, saaledes som Tilfældet er med den af Schnitzer o. A. udførte Parallel; og andre Momenter, som her bør komme med i Betragtning, bør ikke med Partiskhed udelukkes. Dog ligesaa eensidigen Apostlen Johannis Charakteristik er paa ovenanførte Maade bleven udført, ligesaa uretfærdig er den Dom, som fra samme Side er fældet over Apokalyptikeren. Hvor almindeligen udbredt end den Anskuelse er, som i Apokalypsens Skildringer af Guds Straffedomme ikkun seer Udtryk af dens Forfatters »krasse Anskuelser og jødiske Fanatisme«, saa uberettiget er den og kun støttet til en Opfattelse, der ellers vilde i lignende Tilfælde — og med Rette — erklæres for Vidnesbyrd om Mangel paa historisk og poetisk Sands. Man har ofte med fornyet Uvillie forundret sig over den naive Uvidenhed, hvormed en Voltaire og hans Aandsfrænder udlagde de gamle israeltiske Propheters symbolske Straffetaler i bogstavelig Forstand, saa at Israeliterne paa Grund af Ezech. XXXIX, 18 etc. endog kom til at figurere som Menneskædere*). Det synes imidlertid, som om der altid ligefra Christendommens Oldtid indtil vore Dage har været dem, der udlagde Apokalypsen paa en ikke mindre uforstandig og uretfærdig Maade. Hvorledes kunde man ellers henpege paa »*de krasse Anskuelser om Drager, Mord og Blod og Ild*« (s. ovenf.)? Med hvilken Ret kan dog Apokalyptikerens Fremstilling af de frygtelige Uhyrer, de gruelige Plager, de overnaturlige Tegn og Undere, som han udmaler i stærke Farver, forklares paa bogstavelig og udvortes Maade, naar deels det hele Skrifts poetiske

*) Slg. Dictionnaire philos. article *Anthropophages*.

Charakter, de meddeelte Skildringers phantastiske Beskaffenhed, dels Forfatterens egne, paa flere Steder adspredte, Udlægninger af sine Billeders symbolske Betydning (VIII, 4. XIX, 8. XVII, 9 etc.) nedlægge den bestemteste og udtrykkeligste Modsigelse mod en saadan Opfattelse! Dog, selv hvor den symbolske Betydning af de paaberaabte Skildringer indrømmes, hører man hyppigen den Bebreidelse gjøres Apokalyptikeren, at i hiin Symbolik, selv som saadan, røber sig en Hævn- og Vredesfølelse, som staaer i Strid med den Kjærlighedens og Sagtmodighedens Aand, der er Jesu Evangelium eiendommelig, og hvis Mangel paaberaabes som Grund til at nægte Apokalypsens Affattelse ved en umiddelbar Jesu Discipel, end sige ved »den Discipel, som Herren elskede«. Denne Anklage, som i sin Tid hørtes af Semler, Oeder o. A., men allerede gjendrevs af Eichhorn og Hartwig, gjenlyder i vore Dage*), stundom med en rhetorisk Polemiks urimeligste Overdrivelser**). Men selv i sin mildere Form turde den snarere være et Vidnesbyrd om en nyere Tids falske Sentimentalitet, der ophøier Guds Kjærlighed og Langmodighed paa hans Retfærdigheds og Helligheds Bekostning; eller man maa formode, at den nærmest er fremkaldt ved Hensyn til den Anvendelse, som theologisk Intolerance og Lidenskabelighed end ikke i vore Dage har undseet sig for at gjøre af Apokalypsens

*) *de Wette*, Erkl. der Offenb. Joh. § 2, S. 5; slg. Einl. § 189: »Die Apokalypse glüht von einem Messianischen Rachegeiste (VI, 10. 16. VIII, 6 ff. IX, 20. XI, 4. XIX, 13. 15. 17), der dem sanften Johannes gewiss fremd war«.

***) »Rache ist der Grundton, welcher durch die ganze Apokalypse hindurchgeht, auf jedem Hauptpunkt der Entwicklung erschallt immer wieder derselbe Ruf nach Rache; die Einen sind nur (?) dazu bestimmt, der vernichtenden Rache anheimfallen, die Andern kennen kein seligeres Gefühl als die Befriedigung ihres Verlangens nach Rache (?), sie ist das festeste Band, das sie mit Gott und Christus verknüpft (?). Nur durch die Gewissheit der Rache (?) an der Welt hält Gott den Glauben der Seinen aufrecht Dies ist der grosse Anstoss, welchen von jeher im Frieden des Evangeliums lebende Gemüther an der Apokalypse genommen haben.« *Baur, Theol. Jahrb. 1852, S. 467 ff.*

som overhovedet af den bibelske Propheties kraftige Billedsprog, men der, som al Misbrug af den Hellige Skrift, ikke kommer denne til Last. Ja vistnok er det een af Hovedhensigterne med denne Bog, paa den meest levende og stærkeste Maade at indskjærpe Guds Ord: »*Mig* tilhører Hævnen, *jeg* vil gjengjælde!« Men er dette da i sig selv urigtigt? — spørger en af vor Bogs ældre Forsvarere. — Er det en uværdig Gjenstand for en gudbegeistret Digter eller Prophet? Eller staaer det i Strid med noget andet bibelsk Skrift . . . ? Eller kan det være ligegyldigt for Verden at vide dette? Naar der i umiddelbar Forbindelse med Beskrivelsen af de antichristelige Magter, der grusomt forfølge de Christne (Cap. XIII), tilføies: »Dersom Nogen har Øren, han høre: Dersom Nogen samler til Fængsel, han gaaer i Fængsel; dersom Nogen dræber med Sværd, han bør det at dræbes med Sværd. Her er de Helliges Taalmodighed og Tro!« (XIII, 10, slg. XIV, 12), er det da ikke den samme Aand og det samme Sprog, som hersker i Jesu Taler og Apostlenes Skrifter? — Man henviser til Apok. VI, 9, 10, hvor Johannes hører Martyrernes Sjæle raabe med høi Røst til Gud: »Herre, Du Hellige og Sanddrue! hvor længe tøver Du at dømme og hævne vort Blod paa dem, der boe paa Jorden! (*ἐκδικεῖν τὸ αἷμα ἡμῶν ἀπὸ τῶν κατοικούντων ἐπὶ τῆς γῆς*)«. Hvo vare disse Sjæle? Saadanne, som aldrig selv havde hævnnet sig, som havde beseglet deres Uskyldighed med deres Blod, og havde overladt Straffen til Gud. Der bliver sagt dem (V. 11), at »de skulle være taalmodige og vente endnu en liden Stund, indtil Tallet af deres Medtjenere og Brødre bliver fuldt, hvilke herefter skulde ihjelslaaes ligesom de«. Altsaa heller ikke disse skulle hævne sig, men skulle lide og bløde eg overlade Gud Straffen.*) Kan da ikke, naar den Fromme endnu

*) I det nys udkomne 6te Bind af *Ewalds Geschichte des Volkes Israels*, 2te Ausg. 1858, S. 464, findes følgende Notize i Anledning af Christenhedens Forhold til Jøderne i den sidste Krig med Romerne: »Von kei-

stedse seer Ondskaben herske, Grusomheden rase, Uskyldigheden bløde, og Gud synes at tie til alt dette, Tiden synes ham for lang? Skulde det være en Synd, naar det Suk undslipper hans Bryst: »Herre, Du Hellige og Sanddrue, hvorlænge tøver Du at dømme og hævner ikke det udgydte Blod?» Dersom dette er Synd, hvad skulle vi da gjøre med saa utallige Steder i Psalmerne og Propheterne? — »Men den Christne skal dog bede for sine Forfølgere: Fader, tilgiv dem; thi de vide ikke, hvad de gjøre! Han skal ønske deres Omvendelse og Frelse langt hjerteligere end deres Undergang.« — Ja, det skal han. Men naar han nu har gjort alt dette, og ingen Omvendelse er paafulgt, og intet Haab dertil er ladet tilbage, hvad saa? »Saa skal han beklage disse Elendiges Undergang, men ikke ønske den.« Han kan i een Henseende ønske den, i en anden beklage den; det Ene ophæver ikke det Andet. Menneskevennen ønsker alle Morderes og Røveres Udryddelse, og han beklager dem til samme Tid. Skulde Apokalypsens Forfatter først opregne paa Fingrene for os, hvad disse Sjæle forhen have gjort for deres Fjender, have ønsket, bedet, førend de bragtes til hiint Skrig; fortælle os, ved hvilke Erfaringer, Betragtninger, Følelser de vare foranledigede dertil, eller hvilke Tanker og Sindsstemninger de desuden og til senere Tid nærede, hvad de endnu belære havde ønsket o. s. v. —? Eller, fordi han ikke gjør det, kunne vi derfor nægte det? Skal den begeistrede affektfulde *Digter* som den koldblodige *Moralist* først holde os en lang Prædiken over de Forudsætninger, Indskrænkninger og Betingelser, ved hvilke dette Ønske bliver retmæssigt?).

nem einzigen Christen wissen wir, er hatte in den Römischen Reihen gegen die Judäer gekämpft; und Selbststrache für das Blut Christus und der Heiligen, zu nehmen, lag dem christlichen Geiste, wie er damals noch war, ganz fern.«

*) Saaledes forsvarede for 70 Aar siden *Hartwig* (*Apologie der Apokal, wider falschen Tadel und falsches Lob, 1r Th. S. 905 ff.*) Apokalypsen imod den Beskyldning, at dens Forfatter røber »en Hævnfølelse, som er frem-

Dog endnu er der een historisk Oplysning fra selve det N. T.s Skrifter, hvorpaa man har støttet Paastanden om, at Apokalypsen ikke kunde være Apostlen Johannes' Værk. I Ap. G. IV, 13 betegnes denne Apostel tilligemed hans Medapostel Petrus som *ἀγράμματος καὶ ἰδιώτης*, Uforeneligt med denne Angivelse skal det være »at henføre et Skrift, hvori der forraader sig saamegen Kunst og Lærdom som i Apokalypsen«, til den ovennævnte Apostel. Imidlertid have de Theologer, som vare utilbøielige til at anerkjende Apokalypsens johanneiske Oprindelse, været ligesaa rundhaandede i deres almindelige Ytringer om den Fortrolighed med jødisk Lærdom, med Rabbينية og Kabbalisme, hvilken Apokalyptikeren skal røbe, som sparsomme paa Efterviisninger deraf i det Enkelte. Ligefrem svarende Paralleler til de paaberaabte Steder i Apokalypsen har man ikke kunnet opbringe fra rabbinske og kabbalistiske Skrifter. Endeel af de Anskuelse, Billeder og Udtryk i Apokalypsen (f. Ex. om Engle, onde Aander, det himmelske Jerusalem etc.), hvilke man har villet udlede fra de ovenanførte Kilder, have desuden ligefrem og umiddelbart deres Rod og Udspring fra det Gamle Testament. Den Mangel af Dannelse, der omtales paa det ovennævnte Sted i Ap. Gjern. — hvilket er at forstaae ganske paa samme Maade, som naar det Joh. Ev. VII, 15 hedder om Frelseren: *πῶς οὗτος γράμματα οἶδε, μὴ μεμαθηκώς*; — angik den Art Lærdom og Dannelse, som meddeelt i Datidens jødiske Skoler, men udelukker ikke et dybtindrængende og fortroligt Bekjendtskab med den hellige Skrift, hvilket vel i Almindelighed tør forudsættes hos alle Jesu Apostle overhovedet, men da især hos een af dem, hvilke Paulus betegner som »Kirkens

med for Christendommens Aand«, og jeg har saameget hellere benyttet hans Ord, som jeg deels ikke veed, om man med større Eftertryk og Sandhed kunde afvise hiin Beskyldning, end her er skeet i en trohjertig og naiv Form, deels med det Samme fik Leilighed til med et Exempel at retfærdiggjøre den ovenfor (S. 92 Anm.) fremsatte gunstige Dom over Hartwigs Skrift.

Piller« (στίλοι Gal. 2, 9). Naar der endelig til alle Tider hos fromme og dybsindige Christne fandtes en Kundskab og Dannelselse, der i samme Grad forbausede Samtidens Lærde og Vise, som disse selv vare blevne bortledede fra Skriften til alskens afledede Kilder, hvormeget mere maa dette da have været Tilfældet med Apostlene!*) — Om den Kunst, hvorved Apokalypsen udmærker sig i formel Henseende, have vi ovenfor (S. 95) meddeelt de fornødne Oplysninger, hvoraf Resultatet var, at ligesaa lidt som Apokalypsens Indhold forudsætter en Lærdom og Videnskabelighed, der skulde være fremmed for en Apostel, ligesaa lidt udkræver dens poetiske Form og Fremstilling andre Forudsætninger end dens Forfatters prophetisk-digteriske Begavelse i Forening med et fortroligt Bekjendtskab til det G. T.s Skrifter. Dog, vi skulle endnu engang komme tilbage til dette Punkt ved Sammenligningen mellem Apokalypsen og det johanneiske Evangelium.

Medens vi nemlig hidtil ikke have haft Anledning til at finde Traditionen om Apokalypsens johanneiske Authentie uforenelig med Skriftets eget Indhold, er det især Forskjelligheden fra det johanneiske Evangelium og det 1ste Johannis Brev, hvorpaa Paastanden støttes om, at Apokalypsen ikke kan være Apostlen Johannes's Værk. I Anerkjendelsen af det Alternativ, at »dersom Apostlen Johannes er Forfatter til Evangeliet og Brevene, kan han ikke have skrevet Apokalypsen — eller — dersom Apokalypsen er hans Værk, kan han ikke være Forfatter til de andre Skrifter« (*de Wette*, Einl. § 180), sluttede den Baur'ske Skole sig til de nærmestforegaaende Kritikere (*Ewald*, *Credener*, *Lücke*, *de Wette*, *Reuss* etc.), men istedetfor at disse med Forudsætningen af Evangeliets Authentie uddrog Slutningen, at Apokalypsen ikke var Apostlens Værk, erklærede Baur og hans Disciple Apokalypsen for at være forfattet af Apostlen

*) Slg. *Hengstenberg* i Bilaget til hans Commentar: »*Der Rabbinismus der Apokalypse*« S. 17 ff. ff. (imod *Bleek*, *Ewald*, *Lücke*).

Johannes, Evangeliet derimod at hidrøre fra en anden og sil­ digere Forfatter i den efterapostoliske Tid. Skulde det nu vir­ kelig forholde sig saaledes med den ommeldte Forskjellighed, som det ovenfor er angivet, vilde den Bauriske Anskuelse unæg­ telig have en betydelig Autoritet for sig i de udvortes kirkelige Vidnesbyrd for Apokalypsen, som i Alder og Bestemthed over­ gaae dem, hvilke vi besidde for det fjerde Evangelium indtil Slutningen af det 2det christelige Aarhundrede. Man maa imid­ lertid tilstaae — hvad vi senere ville faae Leilighed til nærmere at begrunde — at, hvilke Tvivlsgrunde der end kunne gjøres gjældende mod Ægtheden af Johannesevangeliet, ville Vanske­ lighederne ved at forkaste dette Evangeliums johanneiske Op­ rindelse være endnu større; hvorimod den Lighed, der trods de paaberaabte Forskjelligheder mellem Apokalypsen og Evan­ geliet alligevel anerkjendes at finde Sted mellem begge, forøger Sandsynligheden af, at hine Forskjelligheder beroe paa andre Aarsager end paa Manglen af Forfatterens Identitet. Netop den Bauriske Skole har forresten — efter de utallige Forhandlinger og Udviklinger af Forholdet mellem de omtalte Skrifter — selv vakt fornyet Opmærksomhed paa hiin *Lighed* ved Siden af For­ skjelligheden. — I Hovedsagen er Forholdet mellem Evangeliet og Apokalypsen bestemt af Baur og hans Disciple paa samme Maade som hos de Kritikere, der med Fastholdelsen af Evange­ liets johanneiske Authentie frakjende Apokalypsen denne: at der nemlig i det sidstnævnte Skrift hersker en lavere, i det først­ nævnte en høiere, renere Opfattelse af Christendommen. Me­ dens det imidlertid ikke var »de negative og skeptiske« Kritikere magtpaaliggende at udvikle denne Afstand videre, end at Apo­ kalypsen fra Indholdets Side, skjøndt det i og for sig ikke gjorde Bogen uværdig til *kanonisk* Anseelse, viste sig at staae paa et mere uudviklet christeligt Standpunkt end Evangeliet med det dertil hørende Brev, laae det derimod i de Bauriske Theo­ logers Interesse, der selv tillagde deres Kritik Navn af »positiv«, at fremstille Forskjelligheden i det Lys, hvorved deres Total-

anskuelse om Christendommens Udviklingsgang vandt en ny Bekræftelse. Først gennem mange og langvarige Omskiftelser skal nemlig Christendommen efter Baur's og hans Disciple's Mening have hævet sig fra et høist ufuldkomment, ebionitisk-particularistisk Standpunkt til den Frihed og aandelige Høide, hvori den christelige Religion fremstiller sig i det fjerde Evangelium.*) Jo mere sandelig og concret, jo mere hildet i particularistisk-jødiske Fordomme Apokalyptikerens eiendommelige Anskuelse fremstilles, jo høiere og mere abstract derimod den Speculation, hvorved Evangeliet udmærker sig blandt det N. T.'s Skrifter, desto sandsynligere vil den hele mangede og langvarige Proces vise sig, hvorved Baur først lader den johanneiske Theologie indtage sin Plads i Kirkens Udviklingshistorie. Men nu er det netop et Spørgsmaal, om der er nogen Berettigelse til at stille Apokalyptikeren paa et saa underordnet Trin og at tillægge ham en saa lidet uddannet christelig Anskuelse og Tænkemaade, som Baur og hans Disciple have gjort.

Vi komme her tilbage til Betragtninger, som vi dels ovenfor i nærværende Afhandling allerede have berørt, dels udførligere fremstillet i Theol. Tidssk. 10de B. S. 374 ff., hvorledes det ved en poetisk-prophetisk Bog som Apokalypsen ikke kan være vanskeligt at paapege en Mængde *sandselige* Beskrivelser af oversandselige Gjenstande, men hvorledes deraf dog ikke følger, at Forf. skulde virkelig have tillagt disse Skildringer meer end idealsk-symbolsk Betydning**); hvorledes de Beskyldninger

*) See denne Afhandlings første Afsnit.

**) Foruden *Hengstenberg*, hvis fortrolige Bekjendtskab med det G. T. skyldes en Mængde Efterviisninger af Steder i dette, hvilke udbrede Lys over Beskaffenheden og den rette Betydning af mange apokalyptiske Billeder og Symboler, har i nyere Tid blandt Andre *de Wette*, uagtet han i Apokalyptikerens Afhængighed af det G. T.'s prophetiske Former troer at finde Tegn paa, hvorledes Apokalyptikerens manglende en Paulus's og Evangelisten Johannes's Aandsfrihed, og uagtet han finder det vanskeligt ved nogle af disse Symboler at adskille det Aandelige og Sandselige (*Comm. S. 13*), indrømmet Sandsynligheden selv af saadanne Steders

for en fanatisk Hævnfølelse og overhovedet en Tænkemaade, som ligefrem maatte erklæres modstridende Evangeliet, kun ved urigtig Fortolkning, ved forsætlig eller uforsætlig Misforstaaelse paabyrdes Apokalypsens Forfatter, medens der oversees alle de Yttringer af den renest begeistrede Fromhed og Kjærlighed, som udtale sig paa saamange Steder (s. II, 4 III, 20, 21. IV, 8 ff. V, 8 ff. XIV, 1 ff. XV, 1. etc.) i hans Værk, og som maae veilede til en rigtig Opfattelse og Bedømmelse af dets Aand. Vi tør fremdeles efter de atter i vor Tid gjenoptagne Forhandlinger om Apokalypsens *antipaulinske og jødisk-particulaire* Charakter ansee det for tilstrækkeligen godtgjort, at de i denne Anledning paaberaabte Steder med Urette ere blevne udlagte, som om de indeholdt en Polemik mod Paulus og hans Lære eller en uretmæssig Begunstigelse af de Christne af Jødedommen fremfor dem, der vare omvendte fra Hedenskabet uden Forbindtighed mod Moselovens Institutioner. *) Overhovedet vil det vel nutildags kunne ansees overflødigt at bevise, hvorledes Apokalypsen ved sit religiøse og theologiske *Læreindhold*, langt fra at staae i Strid med de øvrige *ikke-johanneiske* Skrifter i det Nye Testament i alt Væsentligt stemmer overeens med disse; medens dog det eschatologiske Lærebegreb hist findes i en større Udførlighed, og den egentlige Christologie er hævet til et Punkt, hvorved Apokalypsen staaer det *johanneiske Evangelium* nærmere end noget andet nytestamentisk Skrift.

I sidstnævnte Henseende fortjener Følgende at bemærkes. Ved den nøie Sammenhæng, der finder Sted mellem Læren om *Christi Person* og *Christi Virksomhed*, ville vi, naar allerede med Hensyn til førstnævnte Moment det judaistiske Standpunkt er langt overskredet, derved ogsaa føres til Antagelsen af, at i

symbolske Betydning, hvilke ofte af de saakaldte historiske Fortolkere ere blevne opfattede i den udvortes Forstand, hvori de paagjældende Forestillinger kunne være at forstaae hos jødiske Skribenter (f. Ex. Seiren over de antimesianske Magter XIX, 17 etc.).

*) See Theol. Tidssk. 10de B. S. 374-79.

Læren om Christi Virksomhed er det Samme Tilfældet. Jo høiere en Anskuelse om de Troendes Herlighed og Salighed vi finde i Apokalypsen, desto høiere maa ogsaa Forfatterens Anskuelse om Christus have været, og saa meget mindre kan han have miskjendt Forskjellen mellem den gamle og den nye Pagt. Naar man i nyere Tid overalt i Apokalypsen, med Undtagelse af Christologien, har villet finde en stærk judaistisk Charakter, saa vil det altid blive uforklarligt, hvorledes den høiere Opfattelse af Christi Person og Virksomhed skulde være forbleven uden al Indflydelse paa Forfatterens øvrige Anskuelser. Derfor har man ogsaa forsøgt saa meget som muligt at svække Betydningen af de Udtryk, som i dette Skrift refererer sig til Christi Person. Man har ikke kunnet nægte, at den ophøiede Christus i Apokalypsen fremstilles i uindskrænket Besiddelse af den guddommelige Magt og Herlighed, og at han, stillet langt over selv de høieste Aander, fremstilles som Gjenstand for alle Skabningers Ærefrygt og Tilbedelse. Omendogsaa i sidste Instants Verdens og Kirkens Skjæbne udgaaer fra Gud, blive dog de guddommelige Domme og Raadslutninger fuldførte ved Christus, af hvem ikke blot Kirken, men Verden er afhængig. Ifølge sin guddommelige Alvidenhed formaaer han at afsløre Kirkens Fremtid, ifølge sin Almagt at hidføre denne Fremtid. Men alt dette har man dog kun villet finde grundet i Apokalypsens Foranledning og Hensigt og mere anseet for digterisk Hyperbolik end som grundet i Apokalyptikerens dogmatiske Anskuelse om Christi høiere Natur. Men kunde Apokalypsens Forfatter med sin gjennem hele Skriftet gaaende Polemik mod det Creaturliges Forgudelse, saaledes som samme var Hedenskabet eiendommelig, have fremstillet Christus som Gjenstand for guddommelig Tilbedelse, naar han kun havde betragtet ham som en Skabning? Tvertimod gaaer Apokalyptikeren ligesom Evangelisten Johannes fra den forklarede Christi Tilstand tilbage til Tilstanden før hans Aabenbarelse i Kjødet. Naar han da kalder Christus ἡ ἀρχὴ τῆς κτίσεως τοῦ θεοῦ (III, 14), kan dette ikke være

at forstaae, som om Christus var en Skabning, omendogsaa den første og fortrinligste. Ved denne Opfattelse vilde Apokalypsens Forfatter indvikle sig i Modsigelse med hele sin øvrige Lære. Ogsaa modsiges den angivne Opfattelse derved, at Christus betegnes med de i det G. T. Jehova udelukkende tillagte Prædikater: ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος (I, 17. II, 8), [τὸ Α καὶ τὸ Ω, ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος] ἢ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος (XXII, 13) slg. Iesai. XLI, 4. XLIV, 6. XLVIII, 12. Betegnelsen af Christus som ἀρχὴ τῆς κτίσεως kan derfor kun være brugt i samme Mening som πρωτοτόκος πάσης κτίσεως er brugt om Christus af Pålus, at han nemlig er fremgaaet af Gud fremfor al Creatur, har brudt Livets Bane for hele Skabningen.*) — Hoist mærkeligt er det ogsaa, at netop i Apokalypsen (XIX, 13) findes Betegnelsen af Christus som ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ. Blandt det N. T.s Skrifter er det foruden i Joh. Ev. og i 1ste Joh. Brev kun i Apokalypsen, at Navnet λόγος findes brugt om Christus; og, om man endogsaa har henviist til den Forskjellighed mellem Apokalypsen og Evangeliet, at i det sidstnævnte Skrift forekommer ὁ λόγος brugt absolut, i Apokalypsen derimod med Tilføielse af ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, turde vel derpaa ikke grundes videre, end at Jesu Christi guddommelige Natur har i Evangeliet fundet et mere abstract Udtryk, medens Apokalypsen her ligesom ellers staaer det G. T.s concrete Udtryksmaade nærmere.

Hvad nu Eschatologien angaaer, da er her det Punkt, hvor man har troet at finde den største Uforenelighed af Apokalyptikerens og Evangelistens Anskuelser. Grundideen i Evangeliet og Brevet er Guds Rige *inden i os*, dets evige Magt over Menneskenes Hjerter og Sjæle som Naade og straffende Retfærdighed; i Apokalypsen derimod Guds-Riget i dets objektive Fremtræden og Herredømme i Verden. Christi Gjenkomst er i Evangeliet det indre Fuldendelsesmoment af hans Nærværelse i

*) Slg. Messner, *Die Lehre der Apostel*, Leipz. 1856, S. 376 f.

de Troende; disse bære i deres Indre det evige Liv, ligesom de Vantro og Ugudelige Straffen og Dommen. I Apokalypsen derimod skildres Christi Gjenkomst som den verdenhistoriske Rystelse, hvorved Himlens Kræfter røres, og en ny Periode i Verdens Udvikling tager sin Begyndelse, idet den Enkelte indtages som Led i den Dom, der udgaaer over Jordens Slægter.

— Men udelukke disse Anskuelser hinanden? Dette vilde ikke engang kunne paastaaes, om endogsaa det ikke forholdt sig, saaledes som nu er Tilfældet, at begge ere optagne og, skjønt i forskjellig Grad, gjenkjendes saavel i Apokalypsen som i Evangeliet og Brevet. Een af de Theologer, der udførligst og grundigst har stræbt at oplyse Differentien mellem disse Skrifter, for derefter at uddrage Resultatet om Forfatterernes Forskjellighed (*Lücke* i sin *Einl. in die Offenb.*), udtaler sig derom paa følgende Maade: »Det meest Charakteristiske ligger deri, at Apokalyptikeren *mere* opfatter og fremstiller det guddommelige Riges og den guddommelige Doms udvortes Udvikling end den indre, *mere* den guddommelige Kraft og Styrelse i at forstyrre den antichristelige Magt end det christelige Livs stille Udfoldelse af den guddommelige Aands og den guddommelige Naades Kraft inden i Menneskeheden, *mere* den udvortes historiske Aabenbarelse af Modsætningerne end deres indre Grund, *mere* Kampens og Dommens udvortes Epocher end det Ondes indre Selvtilintetgjørelse.« — Men er ikke hermed Forskjelligheden og Modsætningen kun bestemt som *relativ*? Vistnok er i Apokalypsen Christi Parusie skildret som en bestemt udvortes Begivenhed, Guds Dom som en udvortes Manifestation af den guddommelige Raadslutning; men ogsaa i Johannis første Brev (1, 28. III, 2) er der Tale om Christi fremtidige Parusie, ogsaa i Evangeliet (V, 28. 29. VI, 39. 40. 44. 54) er der Tale om Opvækkelse paa den yderste Dag. Hører ikke Læren om Guds Riges udvortes Udvikling og Fuldendelse ligesaavel som Læren om Forklarelsen af de Troendes indre Liv til Christi Evange-

lium?*) Og har man ikke selv fra den Side, hvor Identiteten af Forfatteren til Apokalypsen og til Evangeliet bestrides, erkjendt det for urigtigt at betegne Fremstillingen af hiint Moment som „lavere” i Forhold til Fremstillingen af dette som „høiere” og paa Grund deraf at fremhæve Johannis-Evangeliet paa de andres Bekostning som det høiere, gnostiske, egentlig ideale Evangelium, »da der dog fordres en ligesaa dyb Gnosis til at see Frelseren i Forhold til Slægten som til at see hans Forhold til Menneskelivets indre og individuelle Side!«**)

Med stor Sikkerhed har endnu i sin *Gesch. der heil. Schr. des N. T.* (§ 161 Anm.) *E. Reuss* sagt: »Ethvert Forsøg paa at forbinde Apokalypsen nærmere med Evangeliet vil altid løbe ud paa en Misforstaaelse af den første, og enhver uheldet Udlægning af den vil vække den Følelse, at her ikke er skeet Christi Aand og Menighedens Bestemmelse tilfredsstillende Fyldest.« Denne Dom er holdt altfor meget i det Almindelige, til at man kan ligefrem bekræfte eller forkaste den; thi om hvilke nytestamentlige Skrifter kan man ikke udtale den samme, naar der betænkes, hvorledes de — foruden at de ere skrevne med Forudsætning om, at deres Læsere havde i Forveien modtaget mundtlig Underviisning i Evangeliets Sandheder — næsten alle ere fremkaldte ved særegne Anledninger, bestemte for enkelte Menigheders eller Christnes individuelle Tro, udarbejdede uden Hensigt om at ville tilfredsstille *enhver* Trang og *enhver* Fordring, som den christelige Bevidsthed kan ønske tilfredsstillet, medens dette Ønske kun kan opfyldes ved den fleersidige Belæring og Paavirkning, som den hellige Skrift i sin samlede Heelhed kan skjænke. Men naar nu hiin Dom nærmere udføres ved Tilføielse af: »Det egentlige evangeliske Element

*) Slg. *Hengstenberg* Comm. II, S. 188 ff.: »Die ang. Innerlichkeit des Ev. und der Briefe Johannis, und Aeusserlichkeit der Apokalypse«. Slg. *J. P. Lange*, Vermischte Schriften II. B., S. 185 ff.

***) *Martensen*, Anm. af *Kolthoffs* Apocalypsis Joanni vindicata, i Mdskr. for Literatur 1834 S. 13.

træder i Baggrunden (Matth. XXIV, 14: »Og dette Riges Evangelium skal prædiket i den ganske Verden, til et Vidnesbyrd for alle Folk, og da skal Enden komme«, slg. Rom. XI, 25-26: »Naar da Hedningenes Fylde er indgaaet, saa skal det ganske Israel frelses«), og hele Bogens Aand er imod Marc. XIII, 32. (»Men om den Dag og Time veed Ingen, hverken Englene, som ere i Himlene, ikke heller Sønnen, men alene Faderen«), da ligger atter her exegetisk Misforstaaelse til Grund: »Evangeliets Forkyndelse i den ganske Verden til et Vidnesbyrd for alle Folk« (Matth. XXIV, 14) og »Israels Frelse, naar Hedningenes Fylde er indgaaet til samme« (Rom. XI, 25) staaer ikke i Modsigelse med Apokalypsens Forventninger, der ogsaa omfatte baade *Hedningers* og *Jøders* Optagelse i Guds Rige, saamange nemlig, som dertil ere bestemte, eller, for at tale Apokalyptikerens Sprog, som ere »indskrevne i Livets Bog«. Modsigelsen opstaaer kun derved, at der underlægges Jesu og Pauli Udsagn Tanken om *et langt Tidsrum*, inden Evangeliet forkyndes for Hedningene i den ganske Verden, og derpaa Israel i sin Fylde indgaaer til Frelsen, medens Apokalyptikeren antages at have ventet Herrens Parusie om 3½ Aar i bogstavelig Forstand*). Men i Virkelighed forholder det sig saaledes, at paa de anførte Steder i Matthæi-Evangeliet og Romerbrevet er aldeles ingen Antydning af Tidens *Varighed* givet, inden de Begivenheder skulle indtræde, som skulle gaae foran Herrens Gjenkomst, og at i Apokalypsen ligesom i de andre nytestam. Skrifter tænkes Herrens Parusie nærforestaaende. Johannes Apokalyptikeren maa vistnok ligesom Paulus have tænkt sig Evangeliets Udbredelse frem-

*) I Forklaringen af Apok. XVII, 11, siger *Beuss* (*Hist. de la theol. chrétienne au siècle apostol. I, 326 Annot.*): »Le sixième empereur de Rome est Galba, vieillard de 73 ans à son avènement. La catastrophe finale qui anéantira la ville et l'empire doit arriver dans *trois ans et demi*, comme il a été dit plus haut. *Par cette seule et simple raison la série des empereurs n'en donnera plus qu'un après celui qui règne actuellement, et celui-la ne regnera que peu de temps.*«

skyndet — rimeligviis ved overordentlige Gudsforanstaltninger — i en meget kortere Tid, end Historien har viist, at det er skeet; men det lader sig ikke godtgjøre, at nogen af dem har imod Frelserens gjentagne og udtrykkelige Formaning (Marc. XIII, 32. Ap. G. I, 7) søgt at angive Tid og Time for »hvad Gud havde forbeholdt sin egen Magt« (Ap. G. I, 7). Om de $3\frac{1}{2}$ Aars Betydning have vi ovenfor (S. 95) givet den Oplysning, at det er Gjentagelsen af Daniels »Tid, Tider og en halv Tid« (Dan. XII, 7), en Tidsbestemmelse, der tilsteder mange Udlægninger. Men naar *Reuss* antager, at den Anvendelse, som Apokalyptikeren har gjort af denne Danielske Prophetie, skal forstaaes bogstaveligen om et Tidsrum af *tre og et halvt Aar*, da har han ikke betænkt, at, om man ogsaa kan indrømme Forbindelsen af en levende og begejstret Christentro med mange Forestillinger, hvilke kun ere subjektive Phantasier, vil man ikke kunne være beføiet til at antage, at Apokalypsens Forfatter, selv om det ikke var en Apostel, skulde have udlagt en gammeltestamentlig Prophetie lige imod Herrens udtrykkelige Formaning, saameget mindre som der ingen Grund viser sig til at sætte hiint Tal i nogen aritmetisk Forbindelse med Historien.

Endnu vanskeligere bliver det for de Theologer, som med Benægtelse af Apokalypsens johanneiske Authentie dog ville fastholde Skriftets kanoniske Værd og Anseelse, at bringe deres Paastand til fuldkommen Klarhed. Saaledes indrømmer *Lücke*, efter en udførlig Udvikling af det Charakteristiske i Apokalypsens og i Evangeliets Læreindhold, at de paapegede Forskjelligheder ere saadanne, som rigtignok findes sammenfattede i den apostoliske Urchristendoms vide Ramme; men paastaaer, at, om de endogsaa, bestaaende ved Siden af hinanden i Kirken, have gjensidigen indvirket og modificeret hinanden, kunne de dog ikke have været udjævnedes hos eet og det samme Subjekt.*)

*) »Sie sind nicht wie ein Instrument von einem und demselben Ton-system, in verschiedenen Octaven und mit verschiedenen Modificationen

Man indseer imidlertid ikke, hvorfor denne Antagelse skulde være saa umulig, især naar man tager det Moment med i Betragtning, der tør ansees for Resultatet af de kritiske Undersøgelser om Affattelsestiden for Apokalypsen for Johannes-Evangeliet, at der nemlig ligger et Tidsrum af flere Decennier mellem de navngivne Skrifters Tilblivelse. Hvilke Forandringer, udvortes og indvortes, kunne i denne Tid være indtraadte, som vilde forklare os Overgangen fra Apokalyptikerens Standpunkt til Evangelistens, dersom vor Kundskab derom var fuldstændigere og ikke saa indskrænket, som nu er Tilfældet ved det ringe Antal af Omfang af skriftlige Monumenter fra hiin Tid. Naar man til at afkræfte denne Bemærkning beraaber sig paa, at Johannes, som ifølge hiint Resultat skal have skrevet Apokalypsen henved 69 efter Chr., maa have befundet sig i en Alder, hvori den hele aandelige Retning pleier at have antaget et bestemt Præg: — da har denne Indvending kun Betydning under Forudsætningen af, at Grøndideen i Apokalypsen var saa forskjellig og saa afvigende fra den i Evangeliet, at der maatte antages et absolut Spring fra det apokalyptiske Standpunkt til Evangeliets, et Spring, som vilde være psykologisk umuligt, og som alene kunde forklares ved en Inspirationstheorie, der lod »Skribenten forbigaaende være Aandens Organ i en Retning, der ikke stemmede med hans religiøse Naturel.« Men netop hiin Forskjellighed har man vilkaarlig udvidet.

Det maa indrømmes, at det umiddelbare Indtryk, Læsningen af Apokalypsen og Evangeliet fremkalder, kan synes at understøtte Paastanden om en saa stor Forskjellighed mellem disse Skrifter, at man føler sig utilbøielig til at antage Identiteten af deres Forfatter. Men uagtet det umiddelbare Indtryk i mange Tilfælde ikke tør anslaaes ringe, ere der dog Spørgsmaal, ved

von Piano und Forte, auf welchem derselbe Künstler nach Belieben verschiedene Tonstücke spielt, bald eine Apokalypse, bald ein Evangelium*. *Eönl. in die Offenb. II, S. 744.*

hvis Besvarelse vi maae vogte os for at give det den afgjørende Stemme. Ved Bedømmelsen af Oldtidsskrifters, end sige bibelske Skrifters, Authentie, kunne vi af flere Grunde ikkun ad lange Omveie vinde det rigtige Standpunkt. Adskilte næsten ved to Aartusinder fra den Tid, da Apokalypsen og Evangeliet bleve nedskrevne; opdragne under og paavirkede af Indtryk, som i saa mange Henseender og paa saa mange Maader have fjernet os fra det umiddelbare friske og begeistrede Troesliv, der besjælede den apostoliske Tids christelige Repræsentanter; langt mere fortrolige med den Fremstilling og Form, som udmærker Evangeliet fremfor Apokalypsen og derfor allerede forudindtagne for Spørgsmaalets Afgjørelse i vis Retning; — hvorledes tør vi, paa Grund af det umiddelbare Følelsesindtryk, gjøre vor afvigende Dom gjældende ligeoverfor den ældste Christenheds Tradition, dersom vi ikke ad den videnskabelige Demonstrations Vei kunne stille dennes Urigtighed i det klareste Lys? — Men hvad har da nu den videnskabelige Kritik bragt som det sidste Resultat af sine Undersøgelser over de omhandlede Skrifter? Intet mindre end Stadfæstelse paa den ældre Apologetiks Synsmaade, forsaavidt der indrømmes, „*at der trods alle Forskjelligheder findes en Overensstemmelse mellem Apokalypsens og Johannesevangeliets Indhold og Fremstilling, som ikke kan ansees for tilfældig*“. Vi vide det vel, at Baur og hans Disciple gjøre en Anvendelse af deres gjentagne Paastand: „*at Evangeliet er den spiritualiserede Apokalypse*“, som Apologetiken ikke skal ile med at føre sig til Indtægt. Men for Øieblikket ville vi see bort derfra og først skjænke Iagttagelserne i og for sig vor Opmærksomhed. »Man kan med Rette sige« — erklærer Baur¹⁾ — »at Evangeliet ogsaa er en Apokalypse, i hvilken Aanden ikke er discursiv virksom, men lever i Anskuelsen, er hensjunket i den meest storartede og indholdsrigeste Anskuelse. Dersom det meest Charakteristiske i Evangeliet er

¹⁾ Ueber die Composition des Joh. Ev. *Theol. Jahrb.* 1844, S. 691 f.

den christelige Bevidstheds absolute Høide, hvorpaa Forfatteren staaer, da er jo ogsaa Apokalyptikerens Seerblik ganske rettet paa det christelige Livs Fuldendelse, kun med den store Forskjel, at hvad Apokalyptikeren fra Tilværelsens sande Virkelighed viser hen til en transcendent Fremtid og først lader komme istand under en vordende Verdens mægtige Fødselssmerter, det er for Evangelisten den i sig selv klare og rolige christelige Selvbevidstheds immanente Nærværenhed. Her som hist er det en stor Kamps Udvikling, i hvilken Christendommens Idee realiserer sig; hist er det Kampen mod det antichristelige Heden- skab, hvori de Helliges Menighed maa tilkjæmpe sig sine Trium- pher, her er det Kampen mod det vantro Jødedom, hvilkeu Jesus selv maa bestaae. I Ideen om Antichristen har Apoka- lypsens Kamp som fjendtlig mod hinanden staaende Magters Kamp sit bevægende Princip; men ogsaa Evangelisten opfatter Jesu Kamp med Jødedommen som Kampen mod Satan, denne Verdens Fyrste, Joh. XIII, 27. XIV, 30. Med al Forskjellighed i Standpunktet er det dog den samme Anskuelsesmaade. Og- saa hvorledes Apokalypsens Christologie med sin Benævnelse af Christus som ἀρχὴ τῆς κτίσεως τοῦ Θεοῦ, som ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ etc. slutter sig til det johanneiske Evangelium fremfor til noget andet Skrift i det N. T., fremhæver *Baur*, ligesom han i Almin- delighed henviser til en Mængde andre Berøringspunkter mellem Apokalypsen og Evangeliet. Disse Berøringspunkter have frem- deles Baur's Disciple, *Zeller* (*Theol. Jahrb. 1842, S. 700 ff.*), *Köstlin* (*Der Lehrbegr. des Ev. Joh. etc.*) skjænket deres Op- mærksomhed, og de mene endog, at i de tidligere Undersøgel- ser er denne Lighed ikke bleven tilstrækkeligen belyst. Vi finde da saaledes optaget paany den allerede tidligere med stor Lærdom og Skarpsindighed førte Undersøgelse om Forskjellig- heden i *Sprog og Fremstilling* mellem Apokalypsen og Evange- liet. Medens hiin Forskjellighed allerede vakte den alexandrinske *Dionysii* Opmærksomhed, blev den i nyere Tid udførligen belyst af *Lücke, Credner, de Wette* o. A.; derimod have *Kolthoff, Dan-*

nemann, senere *Guertike*, *Hengstenberg etc.*, deels efterviist, at man har forstørret Tal og Betydning af disse Forskjelligheder over den rette Grændse, deels paapeget deres Grund i Skrifternes Indhold, Art og Beskaffenhed, Hensigt etc. Med Tilbageviisning af endeel Ligheder, hvilke af de sidstnævnte Theologer vare paaberaabte uden dog at have Betydning for det egentlige Spørgsmaals Afgjørelse, har blandt Andre *Zeller* (a. St.) af paapegede Overensstemmelser i Apokalyptikerens og Evangelistens Sprogbrug uddraget den Slutning, at Evangelisten har villet angive sig som den samme Apostel, der har skrevet Apokalypsen. Mange rigtige, skjøndt nærmest almindelige, Bemærkninger over denne Gjenstand har *Hengstenberg* meddeelt i et af Bilagene til sin Commentar: „*Die ang. Verschiedenheit der Sprache in der Apokalypse von der in dem Ev. und den Briefen des Johannes*” (II, S. 158-174); slg. *Lange*, *Vermischte Schr.* II, S. 185.*)

Naar det i Almindelighed maa anerkjendes for Regel, at ikke Differentserne, men kun Manglen af Overensstemmelser bør betragtes som afgjørende imod Identiteten af Forfatteren til forskjellige Skrifter, da har en nøiere Undersøgelse af de johanneiske Skrifters Charakter, navnlig af Evangeliets, ført i en anden Henseende til et endnu mere overraskende Resultat. Vi have ovenfor nærmere oplyst, hvorledes det forholdt sig med den *Kunst og Sindrigheid*, hvorm *Apokalypsens* Composition unægteligen bærer Vidnesbyrd, men hvis Grund og egentlige Betydning man ikke sjelden havde misforstaaet deels ved at udlede den fra en Lærdom og Fortrolighed med jødisk Mystik og Kabbalisme, som maatte være Apostlene fremmed, deels ved at opstille den som Modstykke til den *Simpelhed* og *Kunstløshed*,

*) Exempler i Litteraturhistorien paa Værker, hvor en lignende Forskjellighed viser sig som den, der finder Sted mellem de omhandlede nytest. Skrifter, uden at man dog derfor tør slutte til Forskjellighed af Forfattere, vil man finde hos *Tholuck*, *Glaubwürdig, der ev. Gesch.* S. 283 ff., *Schaff K. G. I*, 357, *E. Böhmer*, *Ueber Verfasser und Abfassungszeit der Joh. Apokal. und zur bibl. Typik*, Halle 1855, S. 18 f.

hvorved *Evangeliet* skulde i lige Grad vidne om sin egen Authentie og imod Apokalypsens johanneiske Oprindelse. *Baurs* og hans Disciples Undersøgelser om Evangeliet have imidlertid — hvor Meget der end kan indvendes mod det endelige Resultat, som de deraf have udledet — unægteligen udbredt et nyt Lys over den Sindrighed og Kunst, hvormed netop det sidstnævnte Skrift er ordnet og udført saavel i sin Heelhed som i det Enkelte, saa at ikke alene de ældre Theologers Dom, blandt hvilke Nogle allerede erkjendte, at »der i intet af Evangelierne fandtes saamegen Plan og Regelmæssighed som i Johannes-evangeliet« (s. *Hartwig* a. St. IV), er bleven stadfæstet; men det er blevet klart, hvorledes Forf. til Johannesevangeliet har udfoldet det samme Talent, som man beundrer hos Apokalyptikeren*), til at indeslutte og ordne sit rige Stof i et Schema, der med samme Ret kan fra een Side roses for sin Naturlighed og Simpelhed som fra en anden for sin Kunst og Sindrighed. Medens det ved enhver Inddeling af Johannesevangeliet, som de forskjellige nyere Commentatorer have givet, viser sig, hvorledes Modsætningen mellem Aabenbarelsen af Jesu guddommelige Herlighed og Verdens Vantro og Had i stedse stigende Forhold drager sig som Traaden gennem den hele Fremstilling, har *Köstlin* (*Theol. Jahrb.* 1851, slg. *Luthardt*, *Das johannische Ev. nach seiner Eigenth.* 1852 og 1853, S. 255 ff.) efterviist, hvorledes den historiske Fortælling i sine Hovedepocher overalt

*) Naar den johanneiske Apokalypse roses for den sjeldne Klarhed, Sammenhæng og Consequenz, hvormed den udmærker sig fremfor andre apokalyptiske Værker, da udelukker ikke dette Fortrin Savnet af hine Egenskaber paa enkelte Punkter (s. *de Wette*, *Erklär. der Offenb.* S. 14, hvor der henvises til VII, 1. 9. VIII. 13. XI, 14. XI, 14. XII, 1, 6. etc.). Men det johanneiske Evangelium frembyder ganske det samme Phænomen af en særdeles klart fremtrædende Disposition ved Siden af Uregelmæssigheder i det Enkelte. Charakteristisk er saaledes baade for Apokalyptikeren og Evangelisten, at de foregribe Angivelsen af Begivenheder og Personer, som først optræde i et senere Stadium af den historiske Udvikling (s. Apok. XI, 7. τὸ θηριον τὸ ἀναβαῖνον, slg. XIII, 1. XVI, 14. slg. XIX, 19. Joh. Ev. III, 24. XI, 2, slg. XII, 1. ff.).

er behersket af en *Treheds*deling. Af en lignende Talsymbolik synes der ogsaa paa flere Steder i det fjerde Evangelium at vise sig Spor. Skjøndt man bliver mistænksom ved den Enighed, hvormed Theologer af saa totalt modstridende Anskuelse som *Baur* og *Hengstenberg* her mødes i deres Anskuelse, kan man ikke nægte, at Talangivelserne IV, 18. XXI, 2. 11 etc. muligen have en anden end blot arithmetisk Betydning. *) Overhovedet gjenkjendes der i alle de Skrifter, som i det N. Test.s Samling bære Johannes's Navn, hiin typologiske, allegoriserende, etymologiserende Interesse, som veed at finde Antydninger, Mysterier, Spaadomme ogsaa i det tilsyneladende Ubetydelige og Tilfældige. Naar Apokalypsens Modstandere have fundet det besynderligt eller endog utænkeligt, at Apostlen og Evangelisten Johannes skulde være Forfatter til et Skrift, hvor Antichrists Navn er fremsat i en Talgaade etc., da frembyder det Evangelium, der forresten med fuld Ret fortjener Navnet af det pneumatiskke (»omendskjøndt de andre ikke ere σαρκικά«); en Mængde Træk, der røbe den samme Tendents til i lignende Tilfældigheder at finde en dybere skjult Betydning. Naar der i Joh. IX, 7 fortælles, hvorledes Jesus sendte den Blindfødte til Dammen *Siloam*, tilføier Evangelisten: (Σιλωάμ) ὃ ἐρμηνεύεται ἀπεσταλμένος (πῆλψ), hvad der efter Stedets Sammenhæng maa antages at indeholde en Henviisning til, at Dammen ved sit Navn antydede, at en saadan Begivenhed skulde engang indtræffe. At Forandringen af Navnet paa Staden Sichem (Συχέμ Ap. G. VIII, 16, Σύκιμα Joseph.) til Συχάρ Joh. IV, 5. ikke skylen tilfældig Unoiagtighed, derom s. *Wieseler*; *Chron. Synopse* S. 256 ff. slg. *Clausens* Comm. S. 115. Af Christi Ord Joh. XVII, 12: οὐς δεδωκάς μοι ἐρύλαζα, καὶ οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἀπόλετο, finder Evangelisten en Opfyldelse XVIII, 9. Forbudet i Exodus XII, 46, at »intet Been maatte brydes paa Paaskelam-

*) S. *Hengstenberg* a. St. II, 176 ff. *Baur*, Theol. Jahrb. 1844. *Köstlin* ssteds. 1854 etc.

met, som skulde steges og spises heelt«, har ifølge Joh. XIX, 36. typisk Betydning paa Christus, hvis Been ikke bleve knuste; og i Anvendelsen af Zach. XII, 10 (*ὄψονται εἰς ὃν ἐξεκέντησαν*) stode Evangelisten (XIX, 37) og Apokalyptikeren (1, 7) paa en mærkelig Maade sammen, med lige Afvigelse fra LXX (*ἐπιβλέψονται πρὸς με, ἀνθ' ὧν κατωρχήσαντο*) og fra Grundtexten*). — Man dømme om disse typiske og allegoriske Udlægninger, hvorledes man vil, hvad enten man i flere af dem kun troer at finde Vidnesbyrd om, at Evangelisten, hvor høi en Plads han end indtog ved sine religiøse Anskuelsers Reenhed, Inderlighed og Liv, dog i mange Henseende ligesaavel som de andre nytestamentlige Skribenter delte sin Tids Dannelse og Anskuel- sesmaade og benyttede samme i Christi Tjeneste**), eller man med Hengstenberg (Comment. II, 174-187) vil henføre ogsaa hien Slags Udtydninger til »den Indsigt i det G. Test.s Dybder, hvortil Herren i sin personlige Overgang havde ført den Disci- pel, han elskede« (?). — Ligheden i den omtalte Retning mellem Evangelisten og Apokalypsens Forfatter vil man ikke kunne nægte.

Dog, skjøndt disse Overeensstemmelser altid fortjene Op- mærksomhed, henhøre de dog til de mere underordnede Mo-

*) Om Tilskriften 2 Joh. I. *ἐλεγετῆς κρυφία* see N. Theol. Tidsskr. 8 B. S. 284 f.

**) Hvad *A. Schweitzer* for nylig i en Artikel (*Die Lehre des Ap. Paulus vom erlösenden Tod Christi*) i *Theol. Stud. und Krit.* 1858, 3s H., har yttret nærmest i Anledning af Paulus's Læremaade, kan ogsaa finde Anvendelse paa Johannes: »Erkenne man also immerhin des Paulus Manier, Stil und besondere Dialektik im vollsten Umfang an, wir werden darum den erleuchteten Apostel nicht verlieren, sondern bloss bestimmter gelten lassen, dass er als Apostel nicht aufgehört hat ein individueller Mensch zu sein mit Antheil an dem Geschmack, der Manier seines Zeit- alters, wie an den in damaliger Schule erworbenen Fertigkeiten. Dieses Alles stellt und verwendet er in den heiligen Dienst für Christus, wie er denn geistvoll ohnehin es handhabt. Bedenklich für die apostolische Würde ist hier gar nichts, wohl aber giebt es die Gefahr für den Aus- leger, dass er in der blossen paulinischen Manier wichtige Dinge suchen kann.«

menter, som først erholde deres fulde Betydning, hvor Ligheden og Overensstemmelsen er bleven efterviist i det Væsentlige, og vi vende saaledes tilbage til Betragtningen af hiint individuelle Grundpræg i begge de omhandlede Skrifter, som det gjældte om at conciliere paa en organisk, ikke blot paa en ydre formel Maade. Baur (s. ovenfor S. 141 »Evangeliet er ogsaa en Apokalypse etc.«) og hans Disciple have — som ovenfor blev anført — forsøgt dette, men i en Retning, hvorved atter tages med den ene Haand, hvad der blev givet med den anden. Der var fra den Side, hvor man bestred Apokalypsens johanneisk-apostoliske Authentie, blevet fordret, at, hvis Evangeliet skulde være Apokalyptikerens — i det Mindste til en tidligere Tid affattede — Værk, da maatte den oprindelige Aabenbaring, hvori Aanden havde meddeelt sig den Sidstnævnte, dog saaledes skinne igjennem, at han ikke skulde ansees for at have glemt sit Syn og tabt den Anskuelse, som først havde slaaet Rødder i hans Sjæl: de Bauriske Theologer er det, som i vore Dage efter den Veiledning, hvilken Apokalypsens Forsvarere allerede tidligere have givet, vise hen til, hvorledes — for kun at anføre nogle Exempler — Apokalyptikeren »ikke saae noget Tempel« i den nye hellige Stad (XXI, 22), medens ifølge Evangeliet (Joh. IV, 21): med Christus allerede er kommen den Tiine, da al Tempeltjeneste skal ophøre; hvorledes ifølge Apok. XXI, 4 slg. VII, 17 »Død og Sorg skal ikke være mere, Gud skal aftørre al Graad af deres Øine«, medens det i Evangeliet (Joh. V, 24) hedder: »Hvo som hører Jesu Ord og troer paa den, som sendte ham, har et evigt Liv; (Joh. XI, 25)« hvo som troer paa Jesus, om han end dør, skal dog leve«; hvorledes ifølge Apokalypsen »Christus skal give den Tørstige at drikke af Livets Vands Kilde (XXII, 17. XX, 6), den Hungrige at æde af Livets Træ (XXII, 2. 14), give ham det skjulte Manna« (II, 17. slg. VII, 16 »de skulle ikke mere hungre og tørste«), medens ifølge Evangeliet »Christus selv er det himmelske Manna« (VI, 14.

»hvo som drikker af det Vand, som han giver, tørster ikke mere« (IV, 14. VI, 35), og den, som troer paa ham, »af hans Liv skal udstømme Floder af levende Vand« (VII, 37); hvorledes ifølge Apok. XXI, 23. XXII, 5. »Lammet skal være Stændens Lys, og der skal ikke være Nat«, medens ifølge Evangeliet (I, 4. VIII, 12 slg. 1 Joh. II, 8) »Christus er Verdens Lys, for hvilket Mørket forsvinder« etc. — Men af alle disse og lignende Steder skal der kun fremgaae, at Evangeliet er en „*spiritualiseret*“ Apokalypse : at den religiøse Forestilling i denne er bleven i hiint hævet fra det Sandselige og Concrete og omdydet til det Aandelige og Abstracte; at »hvad Apokalypsen har som det *fremtidige Hiinsides*, det har Johannis Evangelium for det Meste (!) allerede som det *nærværende Dennesides* deels i Christi Person (see den eiendommelige Anvendelse af Zach. XII, 10: »de skulle see op til den, de have gennemstukket«, Joh. XIX, 37 og Apok. I, 7) deels i de Troendes og Menighedens Liv. Evangeliets Forfatter, forskjellig fra Apokalypsens, har omdannet dens Former og Udtryk, fordi han vilde udgive sit Værk for Apostlen Johannes's« *) — Hvorpaa støtter imidlertid en saadan Paastand sig uden paa den i altfor uindskrænket Almindelighed antagne Nødvendighed af, at den religiøse Forestilling begynder med det Sandselige og Concrete og successivt udvikles og omdydes til det mere Aandelige og Abstracte (hvad der dog allerede modsiges ved Sammenligningen f. Ex. mellem Apokalypsens Eschatologie og de senere Chiliasters), og at der til en saadan Udvikling fordres en Tid, som ligger ud over en vilkaarligen fastsat Grændse?**) Har da ikke, som vi allerede i det Foregaaende have efterviist, Apokalypsens Forfatter deels

*) Slg. Zeller a. St., *Köstin* S. 498: »Apokalypsens Spaadomme bleve levende opbevarede i den lille-asiatiske Kirke og bleve heller ikke forkastede af Forfatteren til det fjerde Evangelium, men udtydede aandeligen og for en Deel lagde Jesus selv i Munden.

**) See Bemærkningerne i N. Theol. Tidsskr. 7 B. S. 55, Anm.

ved udtrykkeligen tilføiede Forklaringer af sine Billeder og Symboler (V, 8. XIX, 8) antydet, hvorledes den sandselige Indklædning kun er Indklædning, deels ved Valget og Udførelsen af sine Beskrivelser forhindret Læserne fra at dvæle ved den sandselige Anskuelse, fordi den er umulig, og ligesom nødt dem til at søge deres ideelle Indhold (f. Ex. XXI, 22. 23. XXII, 5)? Og naar Apokalyptikeren fremstiller Christus staaende ved Døren og banke, sigende: »Dersom Nogen hører min Røst og oplader Døren, til ham vil jeg gaae ind og holde Nadvere med ham, og han med mig (III, 20)«, refererer dette sig ikke ligesaa meget til *det nærværende Dennesides*, som naar det hedder Joh. XIV, 23: »Om Nogen elsker mig, skal han holde mit Ord; og min Fader skal elske ham, og vi skulle komme til ham og tage Bolig hos ham«? — De Forhold, under hvilke, og den Hensigt, for hvilken Apokalyptikeren affattede sit Værk, maatte nødvendigviis føre ham til fortrinsviis at henvende Blikket paa Kirkens og Verdens store Kampe og Udviklinger og dens endelige Afgjørelse i Fremtiden; men Den, der allerede under dette Livs trængselsfulde Vilkaar erklærede de Christne (af alle Stammer og Tungemaal, Folk og Slægter Apok. V, 9) for *Præster og Konger* (I, 5. 6. 9. V, 10), maatte tillige have Bevidsthed om en Høihed, der under al Kamp og Lidelse seirer og triumpherer, i Følelsen og derved allerede i Besiddelsen af det evige Liv, som Visheden om Guds Kjærlighed og Forløsningen ved Christus giver.

Med Indrømmelsen af, at der findes en Forskjellighed mellem Apokalypsen og Evangeliet, men tillige med Efterviisningen af, hvorledes den paaberaabte Forskjellighed dog altid er relativ, er da ogsaa Svaret givet paa den Bemærkning, at, »dersom Apokalyptikeren skulde have skrevet et Evangelium, da maatte vi vente det i Retning med de synoptiske Evangelier, vente, at Forfatteren havde fremhævet og dvælet ved Herrens eschatologiske Taler om Jerusalems Undergang, om hans Gjenkomst i Skyerne og om Dommen«. Nei, dette vare vi ikke berettigede

til at vente; netop fordi disse Talers prophetiske Indhold allerede var gjengivet og udført i Apokalypsen, derfor kunde Forfatteren til dette Skrift ikke ville skrive et Evangelium, som kun gjentog, hvad der allerede var Gjenstand for Indholdet af de synoptiske Evangelier i historisk Form. Saavist det derimod er, at vi i Johannisevangeliet besidde en Fremstilling, der fører et væsentligt Grundmoment til Frelserens Billede, saaledes som de synoptiske Evangelier give os det, saa tilladeligt er det at slutte — ikke som *Lange*, der mener, at Evangelisten Johannes nødvendigvis maa have skrevet Apokalypsen, men — at netop Apokalypsens Forfatter, der efter udvortes og indvortes Vidnesbyrd har været Apostlen Johannes, maa have havt Opfordring til at skrive det fjerde Evangelium, fordi uden dette vilde vi savne et væsentligt Supplement til Jesu Billede fra den Kreds, som efter sit Forhold til Frelseren og til den christelige Menighed var bestemt til at fremstille os hiint i dets hele og fuldstændige Sandhed, og fordi vi i hiin Kreds ingen Personlighed kjende, af hvem vi med større Ret kunne vente det, end Johannes.

De kritiske Forhandlinger om Apokalypsens og Evangeliets Forhold synes saaledes meer og meer at føre tilbage til Bekræftelse af Traditionen om Identiteten af begge Skrifers Forfatter. Allerede *Tholuck* (Glaubw. der evang. Gesch. 1837, S. 283 ff.) fremsatte gyldige Betæneligheder mod Tvivlene om Apokalypsens Authentie, og for nylig afgav *Hase* (Die Tübinger Schule, Sendschr. an Herrn Dr. von Baur, 1855, S. 26) den Erklæring: »Das neuerer Zeit in freier wissenschaftlicher Schriftforschung üblich gewordene Urtheil, der Apostel Johannes hat entweder nicht die Apokalypse oder nicht das Evangelium verfasst — — *scheint doch einer weitem Erwägung noch bedürftig*«.

Men, hvorledes nu end denne Undersøgelse videre vil blive ført, Apokalypsens johanneiske Authentie er, som vi have seet, ikke afhængig af Anerkjendelsen af Evangeliets; derimod er der unægteligen ad den Vei, ad hvilken vi ovenfor have søgt at

godtgjøre Identiteten af begge Skrifers Forfatter, aabnet en Udsigt til en mere historisk Betragtning og en rigtigere Vurdering af begge de omhandlede Skrifter, end det blev muligt ved den eensidig idealistiske Overvurdering af det fjerde Evangelium og den ubillige Nedsættelse af Apokalypsen, hvori Kritiken tidligere har gjort sig skyldig.*)

Idet vi nu vende tilbage til det Punkt, som gav Mange et saa stort Anstød, nemlig at Apokalyptikeren i Skildringen af de antimessianske Magters Kamp mod Christus har tænkt sig den med dæmonisk Magt tilbagevendende Nero som Antichristus, har tænkt sig Christ Parusie i nærforestaaende Fremtid og overhovedet næret og udtalt Forventninger, som Historien ikke i denne Form har bekræftet, da lader det sig vente, at dette Anstød bliver endnu større, dersom Apokalypsens Forfatter — efter det ovenfor Udviklede — skal antages for at være Apostlen og Evangelisten Johannes, i hvem man altfor ofte vilkaarlig har seet snarere et idealsk Væsen end en historisk Person, og om hvis Anskuelse og Synsmaade man derfor har dannet sig Forestillinger efter subjektive Indbildninger, istedetfor efter den Veiledning, som hans egne og hans Medapostles Skrifter vare istand til at skjænke. Men hvorfor skulde Apost-

*) Den Remonstration, som den Bauriske Skole ved denne Leilighed gjør, idet den klager over, at man saaledes »afstumper Spidserne« : udjævner Forskjelligheder, med Miskjendelse af deres Betydning, er den samme, som anvendes mod de Bestræbelser, som gaae ud paa at indskrænke den Kløft, hvilken af hine Theologer er bleven opstillet mellem Paulus paa den ene Side og de ældre Apostle paa den anden Side. I begge Tilfælde har imidlertid Paastanden om en *principiel Different* mellem Urchristendommens Repræsentanter sin sidste Grund i en Forestilling om disses Tænkemaade og Forhold, som man har dannet sig i Lighed med Theologers fra en Tid, hvor Religionen mindre var Livets og Hjerterets Anliggende end Tankens og Erkjendelsens Sag, og hvor derfor Forskjelligheder i Lære og Anskuelse tillagdes en Vigtighed, som de ikke kunde have, saalænge Troens og Kjærlighedens Begeistring gjorde Eenheden med Gud og Frelseren til Alles høieste og nærmeste Maal, og Christenhedens samlede Styrke var rettet paa den jødiske og hedenske Vantroes Overvindelse.

len Johannes ikke have deelt den samme Forventning, som alle Apostle og hele den ældste Christenhed, at Christi Parusie og den dermed forbundne Forvandling af Tingenes bestaaende Orden forestod i nærmeste Fremtid, især da han med tydelige Ord har udtalt den 1 Joh. 2. 18 —? Forestillingen om, at det Onde, der stedse sætter flere Kræfter i Bevægelse, jo mægtigere det Gode er i Begreb med at frembryde, tilsidst vil aabenbare sig i sin frygteligste Skikkelse i et personligt Individuum, gjenfinde vi hos Apostlen Paulus (2 Thess. 2, 3. 4 *ὁ ἄνθρωπος τῆς ἀμαρτίας, ὁ υἱὸς τῆς ἀπολείας, ὁ ἀνικείμενος καὶ ὑπεραιρόμενος ἐπὶ πάντα λέγόμενον Θεὸν ἢ σέβασμα, ὥστε αὐτὸν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ καθίσει, ἀποδεικνύντα ἐαυτὸν, ὅτι ἐστὶ Θεός*). Naar Apokalyptikeren i den hedenske romerske Verdensmagt saae Repræsentanten for alt Hedenskab og al Ugudelighed, var det ikke saa besynderligt, at han skildrede Antichristen under Billedet af en romersk Keiser og navnlig under Billedet af Nero, dette Uhyre, hvis Ryggesløshed og dæmoniske Ondskab havde gjort et saa uudsletteligt Indtryk, at Samtiden ikke engang troede sig befriet ved hans Død, men ventede hans Tilbagekomst. I denne bestemte Skikkelse har nu Seerens Spaadom ikke fundet sin Opfyldelse; men det Samme gjælder jo ogsaa om den almindelige apostoliske Forkyndelse af Christi nærforestaaende Gjenkomst til Dom; og dog forkaste vi ikke Tanken om Christi Gjenkomst, fordi den ikke umiddelbart er fulgt paa den apostoliske Tid. Heller ikke er det hedenske Rom blevet forstyrret saaledes, som Apokalyptikeren har skildret det; men Forudsigelsen om Guds Riges Seir over det antichristelige Hedenskab er dog bleven opfyldt, omendogsaa denne Seir endnu ikke har fundet sin fuldkomne og sidste Opfyldelse. Vi maae da her som i andre Tilfælde skjæle mellem den blivende Sandhed, som indeholdes i Skriftet, og dens timelige Form. Det er aabenbart, at Apokalyptikeren har i den afgudiske romerske Verdensmagt seet den christelige Kirkes Hovedfjende (Jødernes Fjendskab II, 9. III, 9. XI, 8 ff. betragter han som mere under-

ordnet og venter, at den største Deel af dette Folk i en haard Prøvelses Skole skal bringes til Bod og Omvendelse XI, 13). Rom er for ham Antichristens Arne og Vaabenplads, det nye Babylon, som maa styrtes, dersom den christelige Tro skal seire. Den Tanke, at det romerske Keiserdømme skal blive christeligt, og Kirken under troende Keiseres Beskyttelse seirrig udbrede sig, have senere Fortolkere lagt ind i Bogen. Nærmest venter dens Forfatter, at Rom skal ophøre at være Verdensmagtens Sæde, skal gaae tilgrunde, og derimod skal det en Tid lang af Hedningerne besatte og undertrykte Jerusalem (XI, 2. 7), efterat Antichristens Magt er bleven brudt (XIV, 20. XVI, 16 ff. XIX. 19 ff.), blive Hovedstaden i det tusindaarige Rige, hvor de fra Døden opstandne Martyrer og de Hellige skulle herske som Guds og Messiaë Præster (XX, 4-10), indtil ved en ny Katastrophe det jordiske Jerusalem giver Plads for det himmelske, og Guds Rige udfolder sig i evig og uforgjængelig Herlighed (XXI-XXII). — De store og indholdsrige Anskuelser om Kirkens Fuldendelse, som indeholdes i denne Deel af Apokalyptikerens Syn, anerkjendtes af alle Christne til alle Tider, hvor forskjellig end den theologiske Udlægning har været og vil blive af de enkelte Symboler; og navnlig har den nyeste Tids dogmatiske Theologie stillet Betydningen af den apokalyptiske Eschatologie i klart Lys ligeoverfor en Anskuelse, der enten ligefrem forkaster eller ved sin allegoriserende Opløsning af Skriftens Ord indirecte fornægter en anden Aabenbarelse af den guddommelige Retfærdighed og af det Godes Seir, end den, der viser sig i den altid fortsatte Kamp mellem Idealet og Virkeligheden, saaledes som Verdenshistorien og den Enkeltes Bevidsthed lærer den at kjende.*) Men fordi disse Forudsigelser, som ved deres eget Indhold vidne om Apokalypsens Ret til at erkjendes for en sand guddommelig Prophetie, findes i

*) S. Clausen, Christelig Troeslære § 163, S. 480 f. Martensen, Den christelige Dogmatik § 278, S. 555 f.

Forbindelse med andre, i hvilke det apostoliske Ord stadfæstes: »Vi forstaae stykkeviis, og vi prophetere stykkeviis« (1 Kor. XIII, 9), skal derfor Apokalypsen frakjendes sin prophetiske Charakter? Her gjentager sig jo kun det samme Phænomen, hvorpaa den mærkeligste eller, om man vil, den egentlige Prophetie i det G. T., Forkyndelsen om Messias, frembyder saamange Exempler: en Uovereensstemmelse mellem Spaadom og Opfyldelse, som er grundet i den Begrændsning, hvorved Propheten, skjøndt hans Blik var aabnet for Sandheder, hvis Erkjendelse var tilsløret for hans Samtidige, og hvis Virkeliggjørelse først skulde indtræde i Fremtiden, dog vedblev at være et menneskeligt Individuum, underkastet Endelighedens Vilkaar og Indskrænkninger. Paa Grund af denne uopløselige Sammenhæng mellem Prophetie og Historie finde vi i det Billede, som det G. T.s Skribenter have udkastet om den kommende Frelser, saamange politiske og nationale Træk optagne, hvilke vi — i det Mindste umiddelbart og i egentlig Forstand — forgjæves søge i den Virkeliggjørelse af Messiasideen, som Jesus Christus fremstillede. Dersom vi derimod ved en allegorisk Fortolkning ville overføre paa hine Propheter den samme Bevidsthed, den samme fuldkomne Aandsklarhed om Messias og hans Virksomhed, som tilkommer Jesus Christus, da overtræde vi ikke blot ved Udlægningen af deres Skrifter vilkaarligen Reglerne for en sund Fortolkning, men vi miskjende Afstanden mellem Bærerne af den gamle og Stifteren af den nye Pagt. Naar Apostlene, der tidligere havde ventet det G. T.s Prophetier om Messias opfyldte efter disses Bogstav, bragtes ved Jesu Christi Lære og Virksomhed, Lidelse og Død, Opstandelse og paafølgende Herlighed til at anerkjende en Opfyldelse af hine Prophetier i hans Person, hvorved deres Forventninger, istedetfor at nedslaaes og skuffes, kun bleve tilfredsstillede paa en høiere og fuldkomnere Maade, da maae vi antage, at ogsaa deres Forestillinger om Herrens Gjenkomst undergik ved de historiske Begivenheder, som indtraadte i Tidernes Løb, en Forandring, hvorved det

particularistisk Jødiske, det sandselig Concrete meer og meer traadte i Baggrunden for renere og høiere Anskuelser, i hvilke da den ideelle Sandhed, som forresten allerede var tilstede i de ufuldkomnere Former, viste sig i et endnu klarere Lys. Stadfæstelse paa en saadan Forandring frembyder Sammenligningen mellem Johannis Apokalypse og Johannis Evangelium.

Imidlertid, medens Aerkjendelsen af hiin Begrændsning er den nødvendige Følge af de bibelske Prophetiers historiske Fortolkning eller af den Bestræbelse, at udlægge de prophetiske Skrifter saaledes, som det efter de almindelige Regler for Skriftfortolkning maa antages at have været Forfatterens Hensigt, at deres Ord skulde forstaaes af de nærmeste Læsere, er dermed ikke udelukket en Betragtning, hvorved ogsaa de Forudsigelser, som nærmest synes at røbe Seerens menneskelige Indskrænkning, dog atter fra en anden Side godtgjøre deres Andeel i den egentlige Propheties høiere Udspring og Charakter. En saadan vil nemlig kunne tilkomme dem, forsaavidt de, uden Hensyn til deres nærmeste Indhold, have en Betydning, der strækker sig udover denne Grændse, idet de kunne betragtes som *typiske* Fremstillinger af Guds Riges Udviklingsgang. Meer og meer stadfæster det sig ved dybere Skriftforskning, at netop i denne Egenskab have vi at søge det sande Prophetiske i saamange Forudsigelser, hvis Opfyldelse ældre Theologer kun ved Anvendelse af de unaturligste Fortolkningskunster søgte at eftervise i visse bestemte historiske Kjendgjerninger. Under hiint Synspunkt maa ogsaa en stor Deel af Apokalypsens Indhold betragtes. Først saaledes kommer den historiske og den theologiske Udlægning hver til sin Ret, uden at den ene opoffres paa den andens Bekostning. Johannes' Apokalypse har som al sand Prophetie*) sin eiendommelige Be-

*) S. Nitzsch, Theologische Beantwortung der philosophischen Dogmatik des Dr. Strauss, i *Theol. St. u. Kr.* 1843, 1r B. S. 46 ff.: *Die Weissagung*. Slg. denne Forf.s nyeste Skrift: Akademische Vorträge über die christl. Glaubenslehre. Berlin 1858, S. 36 ff.

tydning ikke i Forudsigelsen af nogle timelige og locale Enkeltheder, hvis Forudforkyndelse endog i de meest paafaldende Tilfælde kun vilde forudsætte en vis Naturbegavethed, som ikke nødvendigvis behøvede at staae i nogen nærmere Forbindelse med det religiøse Liv og Samfundet med Gud; men den bærer Vidnesbyrdet om sit høiere Udspring i den Klarhed, hvormed den kundgjør og indskjærper de evige Love, hvorefter Gud styrer den sædelige Verden, i den Aandens Kraft, hvormed den, uden Hensyn til alle Endelighedens Modsigelser fastholder og fremstiller Udviklingens seirrige Endemaal, i den Begeistringens Magt, hvormed den vækker, styrker og levendegjør Troen, Haabet og Kjærligheden. I sine enkelte Skildringer indeholder den derimod en storartet *Typus* paa alle de Omskiftelser, som Kirken har at undergaae i sin Kamp med Verden. Til enhver Tid, hvor denne Kamp befandt sig i et meer eller mindre afgjørende Standpunkt, have derfor Christne troet at kunne see de apokalyptiske Visioner opfyldte, medens det snart viste sig, at denne Opfyldelse kun havde været relativ, og at Visionernes Betydning endnu fuldkomnere og fuldstændigere kjendtes i nye og uventede Phænomener, der atter ville afløses af andre paa samme Maade — indtil Dagenes Ende kommer. Den store Kamp mellem Sandhed og Løgn, mellem Christus og Antichristus, der for Apokalypsens Forfatter og hans samtidige Medchristne fremstillede sig under Skikkelse af de Forfølgelser, som det *hedenske Rom* med den grusomme Hersker Nero med alle Afguderiets Tjenere og Tilhængere beredte de Christne, gjentog sig i *den verdsliggjorte fordærvede Kirke*, der indtog det samme Forhold til det sande Evangeliums fromme og trofaste Tilhængere, som det hedenske Babel, Skjøgen og Dyrer med de syv Hoveder etc. indtog til den ældste Christenhed, — ikke blot i Skikkelse af Pavedom, Munkevæsen, Inquisition, men ogsaa som Statskirkevæsen, Cæsareopapie, orthodox eller rationalistisk Fanatisme. Det Onde antager stedse ny Skikkelse og Form, tiltager i Rænke og List, skjuler sig og driver sit Væsen under

stedse mere kunstig og compliceret Form og mere blandede Skikkelser; men dets Afmagt kommer dog ogsaa tydeligere for Dagen, indtil dets Undergang, forud bestemt i Guds Raad og hidledet ved hans mangfoldige Førelser, staaer for Døren, denne Tingenes Orden ophører, og Gudsrigets Herlighed oprinder i evig og uforgjængelig Glands. Det er saadanne Tanker og Forhaabninger, som Apokalypsen skulde vække og levendegjøre saavel for *hine* Tider som for *alle* Tidens Christne.*) At oplyse, hvorledes dette er skeet, og hvorfor netop den Form, hvori den religiøse Anskuelse og Begeistring ber har søgt sit Udtryk, var ligesom den naturlige saaledes den hensigtsmæssigste i det ovennævnte Øiemed, dette er Maalet for de videnskabelige Undersøgelser, hvoraf vi her have givet et almindeligt Omrids. Endnu er der imidlertid en vid Mark for Overveielser og Betragtninger, som vi ere nødte til at udsætte til en anden Leilighed. Kun hvad det Spørgsmaal angaaer, som vi ovenfor (S. 109) have hørt at blive fremsat, om hvorledes Apokalypsens Forfatter forholdt sig til sit Skrift, efterat de historiske Begivenheder ikke længe efter dets Affattelse maatte synes at gjendrive dets Forudsigelser, ville vi bemærke, at ogsaa dette Spørgsmaal finder sin Besvarelse i Anerkjendelsen af de apokalyptiske Visioners *typiske* Charakter. Saafremt den samme Apostel, der var Apokalypsens Forfatter, til en senere Tid har skrevet det fjerde Evangelium, har han selv besvaret det: han har »ikke lagt Noget til og ikke taget Noget bort fra sin Propheties Bogs Ord« (Apok. XXII, 18. 19), men han har givet den christelige Menighed en Commentar til dens rette Forstaaelse, hvilken kun altfor ofte ikke er bleven benyttet eller ikke paa den rigtige Maade.

*) »Bei ruhigen sicheren Zeiten hat man dies Buch fast wenig geachtet aber unter den Verfolgungen, die die heidnischen Kaiser anstellten, und hernach die Waldenser, die böhmischen Brüder u. s. w. erduldeten, hat man dasselbe sich wohl zu nutze gemacht. Mancher dürfte des Buches auch bald froh werden, der es jetzt noch nicht glauben will.« *Bengel.*